Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı
Yıl: 13, Bahar 2015, Sayı: 18, ss. 161-193, **100.Yıl**

Birinci Dünya Harbi Çanakkale Savaşları'na Genel Bakış ve Az Bilinenler Çanakkale Savaşı Denizde mi Kazanıldı?

S. Murad HATİP*

Öz

Türklerin Anadolu'ya ilk ayak basmalarını takiben bu coğrafyada varlıklarını idame ettirebilmek için Çanakkale Boğazını hedef alan bir strateji benimsemişlerdir. Bir noktada güvenlik stratejilerinin temel taşlarından biri olmuştur. Yüzyıllar boyunca savunmanın önemli unsuru olan Çanakkale Boğazı özellikle bahriye ve denizciler için vazgeçilmez bir yuva olmuştur. Çanakkale Savaşları'nda akla ilk gelen husus 18 Mart deniz zaferi ve 25 Nisan'dan itibaren Gelibolu yarım adasındaki kara muharebeleridir. Bu zafer stratejisi sahnesinin arkasında başta lojistik deniz nakliyatı olmak üzere birçok operatif ve taktik harekât bulunmaktadır. Bu operatif ve taktik seviyede yapılan harekâtı incelemeden bütündeki başarıyı değerlendirmek eksik kalacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Çanakkale Boğazı, Donanma, Çanakkale Savaşları, 18 Mart*

Overwiev to First World War Gallipoli Campaign and Less Known Facts Was The War Won at the Sea?

Abstract

The Turks first stepped into Anatolia. Following period, to maintain their presence in this region have adopted a strategy of targeting the Dardanelles. At one point the security strategy has been one of the cornerstones. For centuries an important element of the defense of the Dardanelles has been an indispensable especially for housing navy and sailors. Gallipoli campaign comes to mind first naval victory matters March 18 and from April 25 are land battles on the Gallipoli peninsula. There are lots of operative and tactical operations, including

* Dr, Deniz Harp Akademisi Öğretim Üyesi, hatip@hacettepe.edu.tr.

maritime transport logistics first victory strategy behind the scenes. This operative and tactical success in all the operations carried out investigations to assess the level will remain incomplete.

Keywords: *Dardanelles, Navy, Gallipoli Campaign, 18 March*

Bütün mesele İstanbul'a kim hâkim olacaktır.

Napoleon Bonaporte[1]

Giriş

Çanakkale'de Türk Bahriyesinin geçmişi Çakabey zamanına kadar uzanmaktadır. Çakabey Abydos kalesini fethederek boğazda Türk esintisini başlatmıştır. Çakabey'den sonraki asırlarda Türk adımları Karesioğlularından Ece Bey[2]ve Aydınoğullarından Umurbey ile devam etti.[3]Aydınoğullarının güçlü solukları Bizans'ın merkezi o zamanki adıyla Konstantinapol(İstanbul) 'de, hissedilmeye başlanıldığında Hıristiyan dünyasında büyük bir endişe ortaya çıktı. Umurbey'in İstanbul'u almasını engellemek maksadıyla müttefik Haçlı ordusu donanmasıyla birleşerek İzmir'e hücum etti. Umurbey'de Gelibolu'da elde ettiği bu avantajlı durumu bırakarak İzmir'i savunmaya dönmek zorunda kalınca Bizans'ın aldığı rahat nefes uzun sürmeyecekti. Aydınoğlu ve Karesi beyliğinden sonra çağdaşları Osmanlılar Orhan Gazi'nin beyliği esnasında Çanakkale kıyılarına ayakbastılar. Yıldırım Bayezid zamanında Saruca Paşa tarafından da Gelibolu tersanesinin kurulması Çanakkale Boğazının gerçek anlamda Türkler tarafından kontrolünün başlangıcı olmuştur. Osmanlı Devletinin ilk deniz muharebesi bu sularda Çalı Bey[4] ile Venedik-Haçlı Donanması ile olmuştur. Bu deniz savaşından sonra I. Dünya harbinin sonuna kadar Osmanlı Devletinin savunma stratejisinin temel taşlarından biri olan Çanakkale Boğazında onlarca deniz savaşı

1 7 Temmuz 1807 yılında Napoleon bu sözü Ruslarla Osmanlı devletini paylaşmak için Tilsit'te yaptığı antlaşma sonrasında Boğazların önemine istinaden söylemiştir. Ayrıca bkz. ErcümentKuran,"Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821"*Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi,*1988, s.54.

2 Stanford J Shaw –Ezel Kural Shaw,*Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (Cilt I). İstanbul1982, s. 30. Ayrıca bkz. Steven Runciman, *Kostantiniye Düştü,* İstanbul 1972, s.54.*" Karesi Beyliği de tarihi Truva şehrinin bulunduğu düzlüğe yerleşmişti."*

3 Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma,* Ankara 1968, s. 40.Umurbey, 1335 yılında Saruhanoğlu Süleyman Bey ile Mora seferine başladı, 1338-1339 yılları adalar ve Yunanistan seferini icra etti.. 1341 yılında Rumeli yakasına akınlar, 1342 yılında Meriç ağzına 380 gemi ile gelip Kantakuzen'e yardım yapıldı. 1345 yılı Kantakuzenle anlaşarak 20000 bin kişilik kuvvetle Çanakkale Boğazından Rumeliye geçiş vb.harekatlar icra edildi.

4 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi M. 1258-1512/ (Cilt 1),* İstanbul 1947s.175, Ayrıca bkz. Hayati Tezel, *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi,* İstanbul 1973, s.73. Venedik donanması Osmanlı donanmasını imha etmiş ve Çalı bey bu muharebede şehit düşmüştür. Bu savaş Osmanlılarla Venedik arasındaki ilk deniz savaşıdır.

vuku bulmuştur. Bu coğrafyada var olabilmek için boğazları elinde tutmaya çalışan Osmanlı Türkleri kendilerini Çanakkale Boğazından atmaya çalışan Bizans, Müttefik haçlı güçleri, Ceneviz, Venedik, İspanyol, Fransız, İngiliz ve Rus güçleri ile neredeyse birbirini takip eden aralıksız bir savaşlar zincirinde bulmuştur. Birinci dünya harbindeki son Çanakkale Kara ve Deniz savaşları bu zincirin bir halkası olmuştur. Karlofça'dan sonra tüm Osmanlı antlaşmalarında Çanakkale Boğazı geçiş şartları mutlaka bulunan bir madde olmuştur. Çanakkale Boğazı adeta Türk ulusunun bu coğrafyadaki kilit taşı olduğunun tüm tarihi geçmiş açık birer delildir.

Boğazlar bu ülkenin ve dünyanın hassas ve naif bir bölgesidir. Hiç bir zamanda önemini kaybetmeyecektir. Bu hassasiyet ve önemin sadece Türkiye açısından değil, tüm dünya devletlerine ve geleceklerine etkisi bulunmaktadır. Tıpkı 1915 te Çanakkale Boğazı savunma sistemine takılan güçlerin Rus Çarlığına yardıma gidememesi ve dünyanın kurulan Komünist Rusya ile gidişatının değişmesi gibi. Osmanlının taraf olduğu antlaşmaların ötesinde Birinci Dünya harbi sonlarında 8 Ocak 1918 yılında yayımlanan ABD Başkanı Woodrow Wilson'un 14 maddelik Barış bildirgesinde adı geçen Alzas-Loren'den başka tek yer Çanakkale Boğazıdır. Madde. 12; *".....Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak ve bu, milletlerarası garanti altına konulacak"*[5]

Bu tarihi Barış bildirisinde Çanakkale Boğazını ismen zikredilmesi ve güvencesinin uluslararası teminata tabi tutulmasının dünya barışı açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.[6] Boğazların sadece Kalpgâh ve Anadolu'nun kilidi değil, Avrasya coğrafyası açından da bakıldığında da Avrupa'nın Balkanların, Orta Avrupa ve Akdeniz'in kilidi olduğu söylenebilinir. Bundan dolayı bu Türk Boğazları devletlerin mücadelesinde önemli bir jeostratejik mevki olarak da milletlerarası jeopolitik denge unsuru dünya politikasının kritik bir coğrafi unsuru olmuştur.

Çanakkale Savaşı Denizde mi Kazanıldı

Dünya kamuoyunun Gelibolu Seferi olarak tanımladığı Çanakkale Harbi, her iki tarafta da askerin direnci ve kayıpları nedeniyle destanlaşmıştır. Çanakkale Deniz savaşı denilince akıllara hemen kahraman Nusret mayın gemisi ve 18 Mart 1915 deniz zaferi gelir. Ancak Birinci dünya harbinde Çanakkale cephesine bakacak olursak SMS Goeben (Yavuz Sultan Selim) ve SMS Breslau(Midilli)'nun boğazın medhalinden gir-

5 Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, İstanbul 1973, s. 454. *Wilson İlkeleri (The"FourteenPoints"T hestatement of Woodrow Wilson) ".....andtheDardanellesshould be permanentlyopened as a freepassagetotheshipsandcommerce of allnationsunderinternationalguarantees."*

6 Samuel FlaggBemis,*A Diplomatic History of the United States*, Newyork 1946, s.625.Ayrıca bkz. Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, s.454. Samuel FlaggBemis; bildirinin dünya barışı bakımından önemini aşağıdaki cümle ile ifade etmektedir. *" Wilson bu 14 noktayı sadece bir müttefik devletlerin zaferi göz önünde tutarak değil, ister müttefik zaferi olsun, ister merkezi devletler zaferi olsun ve hatta isterse iki tarafın uzlaşmasına dayanan bir barış olsun sadece genel bir barışı düşünerek hazırlamıştı."*

mesinden itibaren başlayan deniz harekatı aralıksız 4 yıl sürmüştür. Osmanlı bahriye subayları üzerlerine düşen görevleri layık-ı veçhile fazlasıyla, fedakârca yerine getirmişlerdir. Çanakkale Cephesinin denizden kazanıldığını vurgulamak bu fedakâr bahriyelilere karşı hakkını vermek olacaktır. Osmanlı Bahriyesi savaş boyunca, Mayın döküş harekâtı, Denizaltı savunma harekâtı, Lojistik nakliyat (yiyecek nakli, cephane nakli, silah nakli, personel takviyesi, yaralı nakli), Kara savunma harekâtını denizden aşırtma atışlarla destekleme, sahil tabyalarının gemi topları ile teçhiz ve batarya personelinin verilmesi, Deniz hava harekâtı, liman savunma harekâtı. Osmanlı beşinci ordusu Gelibolu yarımadasını kahramanca savundu. Şair Mehmet Akif'in Çanakkale Şehitlerine şiiri tek kelimeyle harbi her yönüyle anlatan bir mükemmellikte bir eserdir. Bu muhteşem yapıtta Mehmetçik'in kahramanlığını layık olduğu övgüyü mısralarda olağanüstü betimlemişti. Gelibolu yarımadasını savunan Osmanlı ordusunun Mehmet Akif'in şiirinde; destanını evrene dahi sığdıramadığı cesur askerlerini cepheye ulaştıran ve ölümcül denizaltı tehdidine rağmen takviyesini sağlayan Osmanlı Donanmasının kahraman personeli idi. Ordu cephanesiz, yiyecek desteği olmadan, aç olarak savaşamazdı. Çok amansız şartlara ve kısıtlı imkânlara rağmen ve büyük tehdide rağmen bahriye bu görevleri başarı ile yerine getirdi. Çanakkale deniz Savaşında sadece Kahraman Nusret'i ve 18 Mart'ı anımsamak bu kahraman bahriyelilerin hakkını teslim etmemek, tıpkı karadaki muharebeleri kazanmayı sadece birkaç komuta atfetmek gibi büyük bir haksızlık olacaktır.

Denizden gelen lojistik desteğinin ne kadar hayatiyeti olduğu aynı tarihlerde doğu cephesinde de savaşan Osmanlı ordusu için ortadaydı. 1915 yılında Osmanlı ordusunun savaştığı Doğu Cephesine koruyucu melbusat, yiyecek, silah, cephane ikmali ve lojistik desteği yeterince yapılamadı. Çünkü doğu cephesine en büyük lojistik nakliyat yolu Karadeniz'di. Ekim 1915 sonlarında Amiral Souchon'un komutasında Yavuz Sultan Selim ve Midilli ile birlikte Osmanlı donanması Karadeniz Harekâtında Rus limanlarını bombardıman ederken sadece birkaç Rus harp gemisini batırmış, donanmaya büyük çaplı zarar verememişti. Karadeniz'de deniz kontrolünde Ruslar sakıt bırakılamadı. Bu cepheye askeri kışlık giyim ve kuşamı ile her türlü lojistik malzemeyi taşıyan 3 büyük gemi Rus harp gemileri tarafından Karadeniz'de Ereğli açıklarında 7 Kasım 1914 sabahında batırıldı. Mithatpaşa, Bezm-i Âlem ve Bahr-i Ahmer adı taşıyan bu üç gemide bulunan malzemenin ulaşamaması Sarıkamış'ta on binlerce askerimizin soğuktan donarak şehadetindeki en büyük sebeplerden biri olmuştur. Bu erzak, cephane ve asker taşıyan bu deniz lojistik konvoyu Trabzon'a ulaşabilseydi Doğu cephesindeki harekâtın sonucunda etkili olacaktı. Doğu cephesindeki savaştaki yenilgide denizden desteğin gelememesi büyük etmen oldu ve hezimetin büyük sebeplerinden birini teşkil etti.*"Gerçek olan şudur; Sarıkamış Meydan Muharebesi Karadeniz'de kaybedilmiştir."*[7]

7 Bingür Sönmez, "Sarıkamış Harekâtında Donanma Hareketleri 1913-1917" *Donanma Komutanlığı 3ncü Deniz Harp tarihi semineri 19-21 Nisan 2006* Gölcük/Kocaeli, 2006. ss.4/5-4/20.

Ayrıca Bingür Sönmez 2014 yılında da konuya aşağıdaki ifadelerle dikkati çekmiştir;[8]

> *"Sarıkamış olayı, donanma desteği olmadan hiçbir kara harekâtının başarılı olmayacağının ispatıdır. Eğer bu üç gemi Trabzon'a gidebilseydi, içerisinde bulunan cephane, kışlık giyecek, iki alay asker, iki tayyare, 4 filo uçuş ekibi, Teşkilat-ı Mahsusa[9]tarafından özel yetiştirilmiş Çerkez liderler isyan çıkarmak üzere örgütlenmişlerdi."[10]*

İngiliz İmparatorluk savaş Konseyi'nin ilk hedefe koyduğu ve İngiliz denizaltılarının engel olamadığı deniz nakliyatı nedeniyle Çanakkale Savaşının kesinlikle denizde kazanıldığını, Doğu Cephesinin ise denizde kaybedildiğini ifade etmek tarihi bir gerçektir. Ordu Komutanı Liman Von Sanders'de hatıratında bu deniz nakliyatının hayatiyetini, yapılamaması halinde *5. Ordunun açlıktan ölebileceğini*[11] açıkça belirterek bu tarihi gerçeği vurguluyordu.

Osmanlı'nın Çanakkale'ye Yaklaşımı

Çanakkale Osmanlı Devletinin kuruluşundan son dönemine kadar olmazsa olmazı, vazgeçilmezi oldu. Bazı ithamların aksine Osmanlı Çanakkale Savunmasını ilk sıraya koyarak ve asla ihmal etmemiştir. 14. Yüzyılda Orhan Gazi döneminde Çimpe ve Gelibolu kalelerini fetheden Osmanlı, 15.yüzyılda Fatih döneminde Kilitbahir ve Kala-i Sultaniye'yi inşa etti. Yaklaşık iki yüzyılı aşkın sürede Osmanlı uzaktan savunma modelini uygulamış, Anadolu coğrafyasına gelebilecek tehditleri Batı Akdeniz'den itibaren karşılamıştır. 17. Yüzyılda Padişah Avcı Mehmet(VI.) zamanında boğaz girişine Kumkale ve Seddülbahir Kaleleri inşa edildi. 19. yüzyılda Padişah II. Mahmud tarafından Mahmudiye Kaleleri[12] Boğaz ortalarına yapıldı. Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid Çanakkale'ye giderek günlerce burada kalıp savunma hazırlıklarına bizzat refakat etti.

8 Anılan yazar, Sarıkamış Harekâtı konusunda farklı akademik dalında da olsa uzmanlığa sahip sayılı akademisyenlerden biridir.

9 Mustafa Şahin *Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2010, ss.114-118. Sarıkamış harekâtında Teşkilat-ı Mahsusa kararları ve teşviki etkili oldu. Bu gemi kafilesinde de bu aktiflikten dolayı Teşkilat-ı Mahsusa'nın mensupları bulunuyordu.

10 Bugün Gazetesi, *Sönmez: Donanma Desteği Olmayan Hiç Bir Harekât Başarılı Olamaz,* 07 Kasım 2014

11 Liman Von Sanders,*Türkiye'de 5 Yıl*, İstanbul 1968, ss.94-95.

12 Çamburnu, Bigalı/Boğalı, Köseburnu ve Nara Kaleleri. Günümüzde sadece Nara kalesi tam anlamıyla muhafaza edilmekte, Çamburnu ve Bigalı kaleleri metruk ve harabe vaziyette, Köseburnu Kalesi tamamen yok olmuştur.

Çanakkale Savunmasında Tabya Düzenine Geçiş

19. yüzyılın ortalarından itibaren yelken döneminden buharlı teknolojiye geçiş oldu, yelkenli tahta gemilerin yerlerini zırhlı ve stimli gemiler almaya başladı. Silah teknolojisinde de gelişme ile birlikte topların menzilleri ve tesirleri yani tahrip güçleri arttı. Bu değişim savunma konseptlerine de yansıdı. Osmanlı Devleti bu değişime anında ayak uydurarak Çanakkale'de kale savunmasından müstahkem mevki ve tabya düzenine geçmiştir. Bu savunma düzeninde Çanakkale Boğazı'nın Komutanları 19. asır sonları ve 20. asır başlangıcında Müstahkem Mevki Kumandanı unvanlarıyla görev yapmıştır. Boğaz sahil tabyalarının tahkimatında Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid ileri teknolojik topları ve cephanesini temin için harekete geçti. Sultan II. Abdülhamit döneminde kaleler müstahkem tabya haline çevrilmiş ilaveten Hamidiye Tabyaları başta olmak üzere onlarca tabya inşa edilmiştir. Bu tabyalar inşa edilirken stratejik öngörü ile eğitilmiş topçu personeli için 1895 yılın da Çanakkale Kilitbahir Değirmen Burnunda bir Topçu Okulu kurulmuştur. O dönem de en gelişmiş cins topları üreten firmalardan biride Alman Krupp firmasıydı.[13] Padişah bu topları Paris fuarı esnasında incelemişti. İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı savunması için; 1885 yılı başlangıcında Alman Krupp firmasına 600000 £ (Sterlin)lik top siparişiverildi.[14] Mayıs 1886 da Krupp firması sipariş edilen aşağıdaki belirtilen topların yapımının tamamlandığı İngiliz askeri ataşesi Binbaşı Trotter tarafından rapor edildi. İlk parti toplar Mayıs 1888 tarihinde Tophane rıhtımında indirildi ikinci parti toplar Aralık 1888 de geldi.[15] Osmanlı sahil savunmasında kundaklı arkadan dolma Krupp topları ana silah oldu.[16]Sultan II. Abdülhamid Boğazların savunmasının üzerinde oldukça fazla duruyordu. Tophane Müşirliğine Bahr-i Sefid ve Bahri Siyah Boğazlarının savunulması hakkında rapor verecek bir komisyon kurulacağını, bu komisyon

13 Bkz.http://www.thyssenkrupp.com/en/konzern/geschichte_konzern_k5.html#Krupp, 24.2.2015 Essen bölgesinde yerleşik 400 yıllık geçmişe sahip Alman aile. Aile, sanayici geçmişi, çelik, silah ve mühimmat üretimiyle ünlüdür. Aile şirketi olan Friedrich Krupp AG Hoesch-Krupp 20.yüzyılın önde gelen şirketlerinden olmuştur. 17 Mart 1999 yılında Thyssen AG ile birleşerek ThyssenKrupp AG adını almıştır.

14 ADM.231/14.NID.PR., 1889, s.30 Krupp firması ile yapılan andlaşmalar Edirne ve Erzurum kalelerin büyük çaplı toplarla donatılmasını öngörüyordu. Ayrıca bkz.ADM.NID.231-19 PR, 1891, ss.70-71, Lothar Rathman, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi,* İstanbul Belge.2001,s. 31, Mehmet Beşirli, II. *Abdülhamid Dönemi Osmanlı Ordusunda Kullanılan Alman Silahları (Cilt 3- Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid),* (M. M. Hülagü, Ş. Batmaz, & G. Alan, Dü) Kayseri, 2011, s.87. Rathman 1885 yılında Essen'deki Krupp firmasından 11 milyon mark tutarında çeşitli çaplarda toplar siparişi verildiğini yazmaktadır.

15 ADM. 231/14 NID. PR., 1889, s.30, Ayrıca bkz.Gnkur.Bşk.lığı, 1997, s.80)'e göre; 1882'de Boğaz Tahkimatının modernizasyonu maksadıyla II. Abdülhamid'in isteği üzerine Almanya'dan bir danışmanlar heyeti getirildi. Heyet Başkanı General OttoKähler 2 yıl sonra ölünce, yerine geçen General Albar Von der Goltz, Krupp Firması'ndan getirttiği topları bu tabyalara yerleştirdi. Çanakkale Savaşı'ndan hemen önce, 1877-1878 Osmanlı– Rus Savaşı'ndan kalma en etkili toplardı.

16 ADM.NID.231-19 PR, 1891, ss.70-71, 1878 yılında Paris Fuarında 35,5 cm'lik 51 t. Ağırlığında bir top Bay Krupp tarafından Sultan II. Abdülhamid'e hediye edilmişti.

için subay görevlendirilmesini talep ediyordu.[17] Mehmed Şükrü Paşa'nın hazırladığı 1895 notlarda aynı amaca yönelikti.[18] Boğazların savunulması için peşi sıra incelemeler yapılıyor ve düzenlenen raporlara göre tedbirler derhal alınıyordu. Tabyaların asker ihtiyacı da 1896 yılında hazırlanan raporla ortaya konuyordu.[19]

Gemilerden Sökülen Toplar

Cihan harbinin sert rüzgârlarının Çanakkale'de hissedildiği esnada Osmanlı imparatorluğu ise, Çanakkale Boğazı savunma sistemini takviyeye devam etmektedir. 1914 sonlarında ve 1915 başlarında sahil bataryaları ve tabyaları elden geçirilir. Bu Bataryalar ile Tabyalar Merkez Tabyalar Seyyar Bataryalar ve Boğaz Girişi Tabyaları olmak üzere iki grupta toplanır. 10-27 Ocak- 5 Şubat 1915 tarihlerinde Muin-i Zafer, Asar-ı Tevfik, Mesudiye, Berk-i Satvet ve Ertuğrul gemilerinden sökülen toplardan yeni sahil bataryaları kurulur. Bu bataryalar gemi topçusu ve denizci personel komutasına verilir.[20]

Savaşa Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde; İngilizler, tersanelerinde inşa edilmekte olan ve bedeli halk yardımları ile peşin olarak ödenen[21] Sultan Osman 1 ve Reşadiye[22] adlı, Ege ve Karadeniz'de güç dengesini lehimize çevirecek iki Türk savaş gemisine el koyduğunu açıkladı. (3 Ağustos 1914) Bu durum halkta büyük öfke ve tepkiye neden oldu. Parası ödenen bir harp gemisinin Osmanlılara verilmemesi bir benzer olayı üç yıl önce de yaşandı. O zaman el koyan taraf İtalyan İmparatorluğu idi. Sultan II. Abdülhamid zamanında 1903 yılında sipariş edilip taksiti verilmediğinden dolayı İtalyan Ansaldo tezgâhlarında kalan; Hamidiye ve Mecidiye tipinde bulunan

17 DMA MKT 733/12. (R. 8 Teşrinievvel 1308/M.20 Ekim 1892).

18 Mehmed Şükrü Paşa, *Boğaz savunmasına Yönelik El Yazması Notları* Aile Arşivi, 1895

19 (BOA, Y. PRK. ASK, 115/6).Ayrıca bkz. DMA MKT 733/12. (R. 8 Teşrinievvel 1308/M.20 Ekim 1892). Sultan II. Abdülhamid'in Rus general'e yaptırdığı keşifte ; *"Tabyaların muhafazası için dahi sekizer yüz mevcudlu dört tabur kadar piyade askerine ve geçen sene tekmil istihkâmların arka cihetlerini muhafaza için on iki tabur kadar piyade askerine ihtiyaç olduğu"* beyan ediliyordu.

20 Gnkur. Bşk.lığı. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Deniz Harekâtı (Cilt VIII).* Ankara 1976, s.154.

21 Sultan Osman I ve Reşadiye gemileri için Osmanlı Devleti toplam olarak zamanın parasıyla 6 milyon 924 bin 382 Osmanlı Lirası (altın lira) para ödendi.

22 Özer Öner, Yavuz ve Midilli Osmanlı'nın Son savaşı, İstanbul, 2012, s.511. 1914'te yapımı biten Reşadiye ve Sultan Osman 'ı devralmaya giden Rauf Bey öncülüğündeki Osmanlı ekibi burada gemilere el konduğunu öğrendi. Britanya hükûmeti Osmanlı tarafının ödediği 4 milyon pound'luk ücreti de ödemeyi reddetti. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Birleşik Krallık tarafından el konup Reşadiye;HMS Erin, Sultan Osman I HMS Agincourt adıyla İngiliz Kraliyet Donanması'na katılmıştır. Ayrıca bkz. Winston S. Churchill, *The World Crisis 1911-1914*, Londra, 1923, ss.208-209. *"1912'de benimsenen İngiliz acil durum planlarında, savaş çıktığı takdirde İngiliz tersanelerinde yapılmış tüm gemilere el konulması öngörülmekteydi. Bu tür gemilere el konulmasının, yıllar önce hazırlanmış ve 1912'de yeniden düzenlenmiş kapsamlı kapsamlı bir planın parçasıydı."*

kruvazörün ödenecek bir taksiti, Drama Livası halkı tarafından karşılandı. Tüm paranın ödenmesine rağmen Trablusgarp Harbi (1911-1912)'nin çıkmasıyla savaşan taraflar olduğumuz gerekçesiyle, İtalya bu gemiyi Osmanlılara vermedi.[23]

İstanbul'da Alman Büyükelçisi Wangenhaym'ı harekete geçti. İngilizlerin el koyduğu zırhlıların Osmanlı'da yarattığı hayal kırıklığını, Alman çıkarları için kullanmakta hiç vakit kaybetmedi. Enver Paşa'nın Alman sempatisi ile gelişen bu durum, Osmanlının Alman tarafına daha da yaklaşması, on binlerce insanın ölümüyle sonuçlanan Çanakkale Savaşlarına gidişin bir başlangıcıydı. Almanlar, Akdeniz'deki Goeben ve Breslau zırhlılarına derhal İstanbul'a intikal emrini verdi. Amiral Wilhelm Anton Souchon komutasındaki bu kruvazörler Ege'yi İngilizlerin takibinde geçerek Çanakkale'ye geldi.10 Ağustos 1914 günü[24] Savaşçı Almanya'ya ait Goeben ve Breslau gemilerine Boğazdan geçiş izni verilmesi, Osmanlının tarafsızlığını olumsuz yönde etkiledi. Bir süre sonra Osmanlı Devleti tarafından bu gemilerin satın alındığı açıklandı. Churchill, Osmanlı haricinde diğer devletler savaşın mutlak eşiğinde iken ve de savaşın kaçınılmaz olduğu şartta, savaşa katılması en uzak ihtimal olan Osmanlının savaşa girmesinin anlamsız atladığını belirtmektedir.[25]

I. Dünya harbi cadı kazanına tarafsızlığını bozarak Osmanlının dalması tahmin edilmeyen bir hususdu. Şurası da gerçektir ki İngilizler sanki Osmanlı Devletini bilerek Almanların tarafına itmişti. Alman savaş stratejisinin bir parçası olarak Osmanlı Hükümeti ile yapılan sıkı müzakereler sonucu zoraki baskıyla amiral Souchon donanma komutanlığına getirildi. Osmanlı İmparatorluğunu harbe sokmak için Alman stratejisi kusursuz işledi. Çok kısa zaman dilimi aralıkları ile Yunan Harbi, İtalyan harbi, Balkan Harpleri neticesinde dört büyük savaş tecrübesi geçiren Osmanlı donanması personeli ile Amiral Souchon komutasında filo, Karadeniz'e çıkarıldı. Osmanlı bahriye subaylarının harbe hazırlık seviyeleri tamdı. Osmanlı filosu29 Ekim 1914 günü Rus Limanlarını bombardıman etmesi üzerine Osmanlı fiilen Birinci Dünya Savaşına girdi.[26]Liman Von Sanders bombardımanı öğrenince, Erkan-ı Harbiye Karargâhı'na gelen Karabekir'i mutlulukla karşıladı ve "Got Sei Dank" (Tanrıya şükür nihayet savaştayız) ifadesini kullandı. Almanlar kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı'yı savaş çekti.[27]Takip eden günlerde 3 Kasım 1914'de İngiliz Akdeniz Filosu

23 Mustafa Şahin *Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2010, ss.81-82 Söz konusu gemi "Libia" adı altında İtalyan donanmasına katıldı ve Trablusgarp Savaşı'nda kullanıldı. Ayrıca bkz. Gnkur. Bşk. lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri TarihiBalkan Harbi 7'nci Cilt Osmanlı Deniz Harekâtı 1912-1913*,Ankara, 1993, s.12.

24 Işın. İ. Bülent Osmanlı bahriyesi kronolojisi: XIV-XX yüzyıl: 1299-1922 Ankara: DZ.K.K. Mrk. D. Bşk. Basımevi, 2004 s.324.

25 Churchill, Winston S. - *The World Crisis 1911-1918*ThorntonButterworth, London, 1931. S.274.

26 Churchill, - *The World Crisis 1911-1918,* s.284.

27 Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset* İstanbul, 2010, s.156.

bir misilleme olarak Seddülbahir ve Kumkale tabyalarına ateş açıldı. Seddülbahir'de cephaneliğin patlaması üzerine 5 subay 81 er şehit olurken, 23 er yaralandı.[28]

Çanakkale Cephesine Yöneliş ve Müşterek Deniz Armadasının Oluşması

Bu arada Avrupa'da savaş sürmekte, Almanya ve İtilaf Devletleri arasında kilitlenen mevzii muharebelerini aşabilme çareleri aranmaktaydı. Rusların güçlendirilmesi, Almanlar ile Avusturya-Macaristan'ı iki cepheli savaşta, yıpratacaktı. Bunun için acilen, Rus buğdayının batıya nakli, Rusya'ya da batıdan silah ve cephane sevk edilmesi gerekliydi. Rusya'ya ulaşmak için alternatif yollar değerlendirildi ve en uygun yolun Çanakkale deniz yolunun kuvvet kullanılarak geçilmesi olduğuna karar verildi. Boğaz önlerinde konuşlanan İngiliz Akdeniz filosunda bulunan B-11 denizaltısı boğaza girerek Kepez Sarısığlar'daki Mesudiye Firkateynini torpido ile batırdı ve Osmanlı bahriyesi de Çanakkale Boğazında ilk deniz şehitlerini verdi. Mesudiye zırhlısı gemi komutanının diretmesine rağmen Sarısığlar'a yüzer tabya olarak demirletilerek aleni açık hedef sokuldu.

Çanakkale Harekâtı fikrinin babası ve savunucusu durumunda olan İngiltere Bahriye Bakanı Churchill'in çabaları sonucunda İngiliz Hükümeti Çanakkale Boğazına karşı girişilecek harekâtın planlarını kabul etti.[29] Churchill, İngiliz filosunun sahil istihkâmlarını bombardımanla susturacağını, filonun rahatlıkla İstanbul'a ulaşacağı hususunda çok emindi. Churchill'e göre kara kuvvetini kullanmadan ve riske sokmadan savaş kazanılacaktı ve Bu İngiliz kara kuvveti de Avrupa cephesinde kullanılacaktı.[30] 18 Ocak'ta Fransızlar plandan haberdar edildi pastadan payını almak ihtiyacı ile Fransız Hükümeti de Amiral Sackville Carden'in emrine bir filo göndermeye razı oldu. 19 Ocak'ta Rusya'ya bilgi verilerek, aynı anda İstanbul Boğazına karşı, Karadeniz'den bir taarruzu harekâtına hazırlanmaları da istendi. Bu arada Rusya Askold adlı bir kruvazörü Baltık'tan Ege Denizi'ne yolladı ve bu gemi de Amiral Carden'in güçlü deniz armadasına katıldı. Çanakkale'yi Deniz Gücü ile aşma görevi verilen Amiral Carden'in emrinde, tarihte ilk defa bir araya gelmiş toplam 102 parça tutarındaki dünyanın en büyük armadası toplandı. Müttefik deniz kuvvetleri Şubat 1915'ten itibaren üs olarak seçilen Yunanistan'ın Limni Adasına ve Selanik Limanı'na gelmeye başladı.

Boğaza İlk Denizden Saldırılar

Boğaz girişindeki kalelere 5 Kasım 1914'de yapılan misilleme bombardımanını hariç tutulursa; Müttefik Deniz Kuvvetleri, Boğaza karşı ilk büyük harekâtını 19

28 Churchill, - *The World Crisis 1911-1918,* s.285.

29 Richard Hough*Former Naval Person: Churchill andtheWars at Sea Londra,*, 1985. s.71.

30 Jonathan,King, ve Michael Bowers. *Gallipoli: UntoldStories*. Hong Kong:, 2005. s.5.

Şubat 1915'de yapar. Bu 18 Mart harekâtının adeta provasıdır. 25 Şubat'ta ve daha sonraları da bu harekât tekrarlandı.[31]Şiddetli bombardımanlardan elde ettikleri neticeleri Amiral Carden boğaz girişindeki Kumkale ve Seddülbahir tabyalarına yapılan komando harekâtı yaparak taçlandırmak istiyordu. 3 Mart 1915 günü Seddülbahir'e yollanan çıkarma görev üniti kamuflajlı 6 sahra topunu tahrip etti. Birlik zayiatsız gemilerine döndü. Bu harekât Amiral Carden'in başarı için ümitlerini çok arttırdı. 4 Mart'ta harekât tekrarlandı. Bu sefer Kumkale ve Seddülbahir'de büyük bir direnişle karşılaşan komando birliği büyük zayiat verdi. [32]Meteorolojik tahmin harekâtın 18 Mart günü yapılabileceğini gösteriyordu. Boğazı zorlayan İngiliz-Fransız Filosunun Komutanı Amiral Carden durumdan çok ümitliydi, hatta emindi. Nitekim 2 Mart 1915'de Amirallik Birinci Lordu Churchill'e gönderdiği telgrafta 14 gün sonra İstanbul'dayız diyordu.[33] Fakat meteorolojik tahminin dışında tahmin edemedikleri sürprizler de vardı.

8 Mart 1915 -18 Mart 1915 Arasında Mayın Dökme Harekâtı

Müttefik Donanması'nın Boğaz'daki tabyaları bombalamaya başlamaları ile birlikte Mart ayına kadar geçen süre içinde dünyanın en büyük donanması Boğaz önünde toplandı, keşif uçuşlarıyla mayın alanları belirlendi, mayın araştırma ve keşif gemileri Boğaz'ın içlerine kadar girip mayınları temizledi. Uzun süreli bu temizlik çalışmalarının ardından Müttefik Donanması'nın Boğaz'ı geçme girişiminde bulunacağı kesindi. Bunun üzerine Müstahkem Mevki Komutanlığı daha önceden düşündüğü gibi bir Alman subayının da teklifiyle elde kalan son 26 mayını Karanlık Liman'a dökme kararı aldı. Bu olayı içinde yaşayan Müstahkem Mevki Erkan-ı Harp Reis'i Selahattin Adil anılarında şöyle yazmaktadır:

> *"Düşman kesin saldırısının birkaç gün içinde yapılacağı belli oluyordu. Deniz işlerine bakan ve izleyen tecrübeli, sevimli, uysal bir ihtiyar olan Alman Amiral Merten Paşa'nın teklifine uyularak geride kalan yedek mayınların ki bunlar Goeben ve Breslau gemilerini takiben Boğaz'dan geçen General[34] Yardımcı gemisinden alınmışlardı, atılmasına karar verilmiş ve 30 kadar mayın Nusret Gemisi'nde hazırlanmıştı."[35]*

31 Victor Rudenno, *Gelibolu Denizden Saldırı* (çev., Dilek Cenkçiler), İstanbul 2009, ss.37-50.

32 Dan Van Der Vat, *The Dardanelles Disaster, Winston Churchill'sGreatestFailure,* Londra 2009 ss. 108-112. 4 Mart'ta yapılan harekatta Kumkale'de 17 çok ağır, 44 yaralı, Seddüllbahir'de 3 yaralı 1 ölü verildi.

33 Rudenno, *Gelibolu Denizden Saldırı*, s.46. Denizden Rusya'ya ulaşılacağı ve buğday ithalatının başlayacağı düşüncesiyle, Chiago Borsasında buğday fiyatları düştü.

34 Bu gemi Birinci dünya harbi müddetince Haliç'te demirli kıçtankara olarak Osmanlı Devletinde bulunan Alman subaylarına Karargâh görevi yaptı.

35 Selahattin Adil, *Çanakkale Hatıralarım(Cilt 1),* İstanbul 2001,s.129.

Yüzbaşı Hakkı Bey'in idaresinde görev alan Nusret Gemisi Boğaz girişine doğru ilerledi ve Müstahkem Mevki torpil kumandanı Yüzbaşı Hafız Nazmi ve arkadaşları tarafından çoğunluğu Karanlık Liman ve diğerleri Morto Limanı önünde şimdiye kadar düşman zırhlılarının yaklaştığı bölgelerde ayrı iki çizgi halinde ve kıyılara eğri bir durumda mayınlar atıldı.[36] Limon Von Sanders Paşa hatıralarında;

> *"Türkiye'de torpil uzmanı olarak çalışan Üsteğmen Ceehl'in Erenköy Körfezi'ne 18 Mart'tan az önce yerleştirdiği mayınların da bu sonuçta rolü olsa gerekir."* Demektedir.[37]

8 Mart 1915 Pazartesi günü Nusret Gemisi tarafından Karanlık Liman'da (Poyraz-Lodos yönünde/Kuzeydoğu-Güneybatı) on birinci hat olarak 26 mayın döküldü. Düşman bunu tespit edemedi.[38] Nazmi Bey günlüğünde:

> *"8 Mart 1915 Pazartesi alınan emir üzerine 05.30'da Nusret Vapuru ile akıntı üzerinde ve Paleo Castro'dan başlayarak Erenköy hizasında bitmek üzere 26 karbonit mayın ile bir hat oluşturuldu ve yerleştirildi. İngiliz ve Fransızların keşif gayretlerinde bu mayınlar tespit edilemedi. Mayınların aralıkları 100 ile 150 m; su yüzeyinden derinlikleri dört buçuk metreydi. Düşman, istihkâmları hafif şekilde bombardıman etmiştir."*[39] demektedir.

Şakir Tunççapa hatıratında:

> *"17 Mart 1915 Çarşamba - Bugün de bir tayyare dolaştı. Başkumandan Enver Paşa ve mahiyeti bataryamıza geldi. Düşmanın yarın büyük taarruza başlayabileceğini söyleyerek emirler verdi. Yatsı namazından sonra Nusret'in yine mayın dökmek üzere çıkacağı duyuldu. Fakat çıkmadı. Mayın gemileri yine girdilerse de hemen püskürtüldüler."*[40] Yazmaktadır.

Saros Körfezi nihayetine yapılması muhtemel bir çıkarmaya karşı Kavak Suyu mansabının doğusunda 15 mayınlık bir Mânia tesisine teşebbüs olunduysa da elde elverişli mayın dökücü vasıtanın bulunmamasından ötürü vazgeçildi.*

36 Adil, *Çanakkale Hatıralarım(Cilt 1),*s.129.

37 Sanders,*Türkiye'de 5 Yıl*, s.53

38 Şakir Tunççapa, *Çanakkale Hatıralarım.* (Salih Murad Hatip, Dü.) Ankara 2009, s. 98

39 Nazmi Akpınar, "Binbaşı Nazmi Bey'in Günlüğü(14 Aralık 1914-18 Mart 1915"*Mayın Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Bey'in Günlüğüyle Çanakkale Deniz savaşları (Düz.* E. Şimşek, & A. Güner),İstanbul 2010, s.40

40 Tunççapa, *Çanakkale Hatıralarım,* s. 102.

* 18 Mart günü Nusret Mayın Gemisi 40 mayınla Merkez Grubu istihkâmlarının düşmesi halinde daha gerilere mayın dökmek üzere emre hazır bulunuyordu. 18 Mart 1915 Büyük Deniz Taarruzuna kadar 403 mayın kullanılmış oldu.

Tüm masrafı Osmanlı Donanma Cemiyeti tarafından karşılanan ve Türk mühendislerince Haliç Taşkızak tersanesinde yapılan son 26 mayın, İstanbul'dan Selanik gemisi ile getirildi ve Yzb. Hakkı Bey komutasındaki Nusret mayın gemisine yüklendi. 7-8 Mart 1915 gecesinin şafağında, 360 tonluk Nusret mayın gemisi güçlükle elde edilen son 26 mayını, 11 nci hat olarak 100'er metre arayla Müttefik Donanmasının manevra sahasına, Erenköy önlerinde sahile paralel olarak, büyük bir gizlilik içinde döküldü.[41]Hattın bu şekilde tesis edilmesinde; düşman gemilerinin bombardıman sonunda mevki değiştirme manevralarını Erenköy Koyu'nda, Karanlık Liman'da yapmalarının, çok iyi değerlendirilmesi etkili oldu ve Müttefik gemilerinin manevra sahasının kirletilmesi ile baskın tesiri yaratılması hedef alındı. İtilaf Devletleri mayınlar döküldükten sonraki 10 gün süresince bu yeni mayın hattının varlığından haberdar olamadı.Bu mayınlar dünya tarihinin akışını değiştirdi. İngiliz tarihçi Oglander "Gelibolu Askeri Harekâtı" adlı eserinde aşağıdaki cümleleri sarf etmiştir.

> *"Pek müsait başlamış olan gün bu meçhul mayın hattının o fevkalade ve ortalığı kırıp geçiren başarısı yüzünden tam bir başarısızlıkla sona erdi. Bu 26 mayının deniz savaşının talihi üzerindeki tesiri ölçülemez."*[42]

Churchill'e çektiği telgrafta "14 gün sonra İstanbul'da" olacağını belirten Amiral Carden'in yerine17 Mart 1915 günü yani harekâttan bir gün önce Amiral John Michael de Robeck atandı. Amiral de Robeck Ertesi gün komuta edeceği armadayla tarihi bir zafer kazanacağı fikri içinde kendine çok önemli bir fırsatın çıktığını düşünüyordu.

18 Mart 1915 İngiliz-Fransız Filosunun Denizden Taarruzu ve Deniz Zaferi

Büyük taarruzun 18 Mart günü yapılmasına karar verilir.18 Mart 1915 Perşembe sabahı, 270.000 ton tutarındaki 247 ağır topa sahip zırhlı gemiler armadası, 3 hat halinde Türk Topçu Tabyalarını bombardımana tutarak Boğaza girmeye başladı. Filonun en kuvvetli 4 yeni İngiliz zırhlısından oluşan birinci gruba boğazın dar yerindeki Çimenlik ve Kilitbahir Kalelerinin tahrip edilmesi görevi saat 10.30'da.verildi. İlave vazifeleri Kepez-Soğanlıdere arasında mayın kontrol ve temizlik taramasının desteklenmesiydi. Saat 11.00'den itibaren de Queen Elizabeth'in 38 cm.lik dev topları Anadolu Hamidiye'si Tabyası ile Çimenlik Kalesi'ni hedef alarak ateşe başladı. Bu sırada ilk grupta bulunan İngiliz Agamemnon, Lord Nelson ve Inflexible Zırhlıları

41 Nigel Steel, - Peter Hart*Gelibolu. Yenilginin destanı* (çev.Mehmet Harmancı) İstanbul 1997, s.17. Ayrıca bkz.Richard D Layman, , *HMS Ark Royal 1914-1922,* Volume 18, No. 4, 1987 s.151, Rudenno, *Gelibolu Denizden Saldırı*, s.57.

42 Aspinall-Oglander C. F. *History of the Great WarMilitary Operations Gallipoli: Vol. I*Londra 1929, s. 35

da Rumeli Hamidiye'si ve Kilitbahir Kalesi'ni hedef almıştı. Fransız Bouvet Zırhlısı Dardanos, İngiliz hedef taksimi tamdı. Henüz hiç biri, ateş altındaki tabyaların top menzili içinde değildi.

Amiral de Robeckdaha yakın mesafeden ateş açma zamanının geldiğine düşünerek; Fransız Amirali Émile Paul Aimable Guépratte'e Filosunu ön safa geçirmesini emretti. Onları Suffrenve Charlemagne zırhlıları izledi. Fransız Filosu biraz daha yaklaşarak ateşe başladı. Artık Müttefik Filosu, Türk toplarının menzili içine girdi. Saat 12.30'da düşman ilk kayıplarını vermeye başladı. Gaulois Zırhlısı Bir mermi isabetiyle su kesimi yakınından yara alınca, çekilmek zorunda kaldı ve bir süre sonra da boğaz ağzındaki küçük bir adacığa baştankara etti. Inflexible zırhlısının ise, aldığı isabetlerle pruvası hasar gördü.[43] Agamemnon, Lord Nelson, Albion ve Fransız Charlemagne zırhlıları da isabet almış olmakla beraber, hasarları çok ciddi değildi. Saat 13.45 sularında, cephane zafiyeti nedeniyle bataryalarımızın ateş yoğunluğu azaldığından, Amiral de Robeck mayın tarayıcıların mayın temizliği ve kontrolü için ilerlemelerini ve üçüncü gruptaki gemilerin, Fransız gemileriyle yer değiştirmelerini emretti.

I. ve II. gruptaki gemiler görev değiştirmek üzere geri çekilip, her zaman yaptıkları gibi Anadolu sahillerine, yani Kepez-Erenköy Tarafına doğru dönüşlerini tamamlarken, saat 1355'de, Fransız zırhlısı Bouvet, Nusret'in döktüğü mayınlardan birine çarparak, 630 kişilik personeli ile bir iki dakika içinde boğazın sularına gömüldü. Kurtulan sadece 30 kişi idi.[44]

Saat 15.35'de hatta bulunan İngiliz Irresistable gemisinin pruvasında bir mayın, bundan bir iki dakika sonra da başka bir İngiliz muharebe gemisi olan Ocean'ın pupasında diğer bir mayın infilak etti.[45]Ortaya çıkan mayın tehlikesi, muharebenin akışını bir anda değiştirdi. Bu durum Amiral de Robeck'i yeni bir karar vermeye zorladı. *Doğru karar; muharebeyi kesip boğazın dışına çekilmekti*. Müttefik Donanması'na bu ağır sürprizi hazırlayan Yüzbaşı Hakkı komutasındaki 360 tonluk küçük ve mütevazı Nusret Gemisi ile onun cesur personeli idi. 7-8 Mart gecesi İstanbul'dan Selanik gemisi ile getirilmiş 26 mayın, Yzb. Hakkı bey komutasındaki Nusret mayın gemisine yüklenmişti. Mayın grup komutanı Binbaşı Nazmi Bey'in Emriyle,[46] Erenköy önlerinde, İngiliz-Fransız Filosunun manevra sahasına, sahile paralel olarak dökülmüştü.[47] Çanakkale Boğazını geçip İstanbul'a girmek için sabırsızlananlar, geldikleri gibi değil, çelik devleri ateş ve alev yığınları halinde tarihin gördüğü ender perişanlık içinde zafer umutlarını ve gururlarını Çanakkale'nin sularına gömerek gidiyorlardı. İngiliz donanması Trafalgar deniz savaşından sonra ilk defa bu kadar çok kayıp vermişti.18

43 Steel-Hart, *Gelibolu. Yenilginin Destanı*s.19.

44 Oglander, *History of the Great WarMilitary Operations Gallipoli: Vol. I* s.98)

45 Steel-Hart, *Gelibolu. Yenilginin destanı*s.19.

46 Adil, *Çanakkale Hatıralarım(Cilt 1)*,,s.129.

47 Steel-Hart, *Gelibolu. Yenilginin destanı* s.151.

Mart 1915 Perşembe günü yapılan taarruz, Türk ordusunun zaferiyle biter. İngiliz ve Fransız filosu için günün bilançosu ağırdı. Müttefiklerin o güne kadar Ganbot diplomasisi yoluyla topraklar fethedip zaferler kazandıkları armadasındaki 3 çok değerli zırhlısı batırıldı, 4 zırhlısı ağır yara aldı, beraberinde 666 denizci öldü ve 134 denizci yaralandı. Ayrıca 7 adet düşman mayın tarama gemisi batırıldı.[48] Türk tarafında ise 44 şehit verdi, bu arada 74 Türk ve 19 Alman yaralandı. Elden çıkan top sayısı 4'tür.

Kara Savaşları Hazırlığı

18 Mart 1915 günü hezimeti üzerine Çanakkale'yi doğrudan denizden geçemeyeceğini anlayan müttefikler, bir kara harekâtı ile deniz geçişinin karadan emniyetini sağlama düşüncesine yöneldi. Bir amfibi harekât için plan ve hazırlık yapmaya başlandı. Planlanan çıkarma harekâtının komutası General Ian Standish Monteith Hamilton'a verildi. Hamilton'un planlarına göre daha önce İstanbul'un zaptında kullanılacak olan ve Mısır'da bekletilen kara birliği böyle bir harekât için yeterli değildi.

Fakat Savaş Bakanı Mareşal Horatio Herbert Kitchener aksi fikirdeydi. Ona göre yarımadadaki Türkler öylesine güçsüzdür ki, bir İngiliz denizaltısı boğazdan geçmeyi başarıp Gelibolu Önünde İngiliz bayrağını dalgalandırsa bütün Türkler siperlerinden fırlayacak ve soluğu Bolayır'da alacaktır. Fakat tarih İngilizlere düşmanını tanımamayı, ağır bir bedel ile öğretecekti. Hamilton Türk tahkimatını arkadan vuracak, böylece Anadolu tarafındaki Tahkimata hâkim bir bölgeyi de elde etmiş olacaktı. Amfibi harekât için Çanakkale'de toplanan donanma ise, bu harekâtı bu defa daha da güçlü araçlarla, 409 harp gemisi ve 42 uçağı ile destekleyecekti.[49] İngiliz istihbaratı 1854 tarihinde yani kara harekâtından 60 yıl önce Gelibolu yarımadası işgal harekâtı taslağını hazırlamıştı.[50] Bu etüt krokide yıllar sonra 25 Nisan 1915 günü yapılacak olan çıkartma alanları, hedefler, ilerleme istikametleri açıkça görülüyordu.[51] Çanakkale'de yaklaşan çıkarmaya karşı 23 Mart 1915'te 5. Ordu kuruldu ve Enver Paşa'nın emriyle komutası Liman Von Sanders'e verildi. Sanders 3 ncü Kolordu ile Gelibolu'yu, 15 nci kolordu İle Anadolu kıyılarını savunmayı planlandı. Bu arada Sofya'da askeri ataşe olan Yarbay Mustafa Kemal, Tekirdağ'da kurulmakta olan 19 ncu tümen komutanlığına getirildi ve 1 aydan kısa sürede birliğini muharebeye hazırladı.

48 Emrullah Nutku,*Çanakkale'nin Şanlı Tarihine Bir Bakış,* İstanbul1975, s.38.

49 İngilizler müttefiklerinden ve sömürgelerinde çeşitli propagandalarla yeterli asker mevcudunu toparlamaya çalışıyorlardı. Birlik eğitimleri için İskenderiye'nin yanı sıra Ege'de Bozcaada ve Limni ileri üs bölgeleri olarak kullanılıyordu. Bu sırada Yunanlılardan çıkarmalarda kullanılacak filikalar satın alınıyor, diğer lojistik ihtiyaçlar tamamlanıyordu.

50 S. Murad Hatip, *1770-1918 Çanakkale(Bahr-i Sefid) Boğaz Savunma Sistemi,* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2013 s.124 harita:8

51 MPHH 1/196 UKNA

Amfibi Çıkarma Hücumu

Esas amfibi çıkarma hücumu 25 Nisan 1915 gecesi başladı. İngiliz ve Fransız birlikleri asli taarruz grubu olarak Seddülbahir'den, Avustralyalı ve Yeni Zelandalıların oluşturduğu Anzak kolordusu ise tali taarruz kuvveti olarak Arıburnu'ndan, bir Fransız tugayı ise Anadolu bataryalarını meşgul etmek ve Anadolu'daki kuvvetlerin Rumeli'ye naklini geciktirmek maksadıyla Kumkale'den çıkarıldı. Bolayır ve Beşiğe bölgesinde ise aldatma maksatlı çıkarma gösterisi icra edildi. Anzakların ilerlemesi, ihtiyat tümen komutanı Yarbay Mustafa Kemal'in birlikleri tarafından engellendi. Durumdan vazife çıkararak, emrindeki alaylar ile Arıburnu ve Conkbayırı bölgelerinde karşı taarruzlarda bulunan Mustafa Kemal Anzakları önce durdurdu, sonra geri püskürttü. İngiliz-Fransız ve Anzak birlikleri bütün çıkış yerlerinde çetin bir direnişle karşılaştı, ilk çıkan birlikler ağır zayiat verdi. İlk iki günlük çıkarma ve ileri harekât sonucunda ancak Kirte bölgesinin güneyine kadar ilerlenebildi. 27 Nisan günü Kumkale'den çekilen Fransız Tugayı ve Mısır'dan gönderilen birlikler ile takviye edilen Seddülbahir'deki kuvvetlerin taarruzlarında gelişme kaydedilemedi.

Kara Harekâtı Sırasında Denizdeki Mücadele

> *"Çanakkale Savaşlarında vatan müdafaasında hayatını kaybeden tüm şehitlerimiz ile mezarları denizler, toprakları tuzlu sular, mezar taşları dalgalar ve kitabeleri beyaz köpükler deniz şehitlerimizi rahmet ve şükranlarımızla anıyoruz."*[52]

Gelibolu Çıkarması esnasında Morto Limanı'nda İngiliz Kara Kuvvetlerinin mevzilerde tutunabilmeleri maksadıyla ateş desteği sağlayan HMS Goliath, 13 Mayıs 1915 gecesi saatler 01.10'u gösterdiği sırada Muavenet-i Milliye gemisi tarafından torpido hücumuyla batırıldı. İngiliz Donanmasının Çanakkale seferi boyunca maruz kaldığı en büyük felaket HMS Goliath'ın batışı oldu ve 600 den fazla subay ve er hayatlarını kaybetti.[53] İngiliz donanmasına diğer bir darbede Alman U-21 tarafından vuruldu. 25 Mayıs 1915 günü Kabatepe açıklarında U-21'in ateşlediği torpido Triumph'un bordasında patladı. Birden yana yatan Triumph'a diğer gemiler yardıma koştu, ancak Triumph sadece 8 dakika içerisinde battı. Ne denize dökülen denizcilere, ne de gemiye Türk topçusu tarafından ateş açılmamasına rağmen 71 İngiliz denizci boğuldu.

27 Mayıs 1915 tarihinde ateş desteği sağlamak üzere Seddülbahir önlerinde bulunan Majestic Zırhlısında06.40'da bir patlama oldu. HMS Majestic 9 dakika içinde

52 Yazar tarafından yazılan Çanakkale Barbaros Deniz Şehitliği Giriş Kitabesi.

53 S. Murad Hatip, "Muavenet-i Milliye'nin Harekâtı Çanakkale Muharebeleri" *ATASE 75.yıl Armağanı*," 1990ss.110-111

alabora olarak ters bir şekilde dibe oturdu. 49 İngiliz denizcisi hayatını kaybetti.[54] Kara harekâtı boyunca Barbaros ve Turgutreis zırhlılarının Eceabat'tan Kabatepe ve Saroz körfezine endirekt atışları cephedeki Osmanlı askerlerine büyük bir destek sağlayarak rahat bir nefes aldırdı.

Suvla'dan Çıkarma ve Ağustos Muharebeleri

6 Haziran 1915'e kadar Kirte tepeyi ele geçirmek maksadıyla yapılan I nci, II nci ve III ncü Kirte muharebeleri sonuç vermeyince Müttefikler ağustos ayı başına kadar ele geçiremedikleri hâkim tepelere sahip olabilmek maksadıyla 85.000 kişilik kuvvetleri ile 6-7 ağustos gecesi Suvla ve güneyinden yaptıkları son amfibi çıkarmalarla Kocaçimen ve uzanımını almak istedi. Bu kuvvet, karşı taarruza geçen Mustafa Kemal'in komuta ettiği birlikler tarafından Kocaçimentepe bölgesinde sıkıştırıldı ve geri püskürtüldü. Çanakkale'nin en ağır kayıpları, bu muharebelerde verildi. Müttefiklerin kaybı 25.000, Türk tarafının kaybı ise 20.000'di. Bu son taarruzlardan sonra bütün cephelerde taarruzlar durdu, her iki tarafta siper muharebesine devam etti.

Yenilgiyi Kabul ve Geri Çekilme

17 Ekimde Hamilton ile değiştirilen General Monroe nihayet İngiliz hükümeti tarafından da kabul gören geri çekilme harekâtı yapılmasına karar verdi. 17/18 Aralık gecesi Anzak bölgesinden başlayan tahliye harekâtı 9 Ocak 1916'da tamamlandı. 25 Nisan 1915'de başlayan bu işgal harekâtı 9 Ocak 1916 tarihinde son İngiliz askerinin Seddülbahir'den çekilmesi ile başarısızlıkla neticelendi.[55]

Tarafların Kayıpları

Çanakkale'de her iki tarafın da zayiatının oldukça büyük olduğu bir gerçektir. Ancak Türk tarafı zayiatının, genellikle bu muharebelerde verilen şehit sayısıyla daima karıştırıldığı görülmektedir.

Çanakkale'de elde edilen büyük zaferin, her yıldönümünde çeşitli platformlarda düzenlenmekte olan kutlama törenlerinde yapılan konuşmalarda, Çanakkale Muharebelerinde 250.000'den fazla şehit verildiği dile getirilmektedir. 5nci ordu istihbarat ve arşiv belgelerine dayalı yapılan araştırmalara göre, Kara ve Deniz Muharebelerinde verilen subay ve er şehit sayısı toplam 57.263'tür. Türk tarafının zayiatı toplam 213.882'dir. İngilizlerin zayiatı 205.000, Fransızların zayiatı 47.000'dir.[56]Bu rakamlar şehit, yaralı, hasta ve kaybolanları kapsamaktadır.

54 Ray Burt, "British Battleships 1889–1904"*Naval Institute Press*,1988, ss. 130–131.

55 HarveyBroadbent, *Gallipoli: TheFatalShore*. Camberwell, s.266

56 Kerim Demirköy, "Çanakkale Bölgesindeki Türk ve Yabancı Şehitlik, Mezarlık ve Anıtlar", *Çanakkale Deniz Savaşları 1915* İstanbul2008 s.375

Çanakkale Cephesine Lojistik Nakliyat

> *"Her savaşın bilinerek onurlandırılan kahramanları olduğu kadar birde ortaya çıkmayan isimsiz kahramanları vardır. Ancak Çanakkale cephesinin başarıya ulaşmasını sağlayan en önemli unsurlardan biride lojistik faaliyetler ile lojistik desteği olmuştur. Bu lojistik desteği sağlayan harp bahriyesinin mensupları ve sivil denizciler Çanakkale savaşının isimsiz kahramanlarıdır."*[57]

Osmanlı Ordusunda ise; 18 Mart deniz zaferinin kazanılması döneminde Çanakkale bölgesinde yaklaşık 30.000 kişi toplamındaki bir kara birliği bulundu. Cephe komutanlığına getirilen Liman Von Sanders komutasında, karada düşmanın hazırlıklarına paralel olarak büyük bir askeri hazırlık ve eğitim yapılmaya çalışıldı. 8,5 ay süren savaşın sonuna kadar buraya getirilen asker sayısı 11 kat büyüyecek ve sağlanan birlikler 350.000'e ulaşacaktı. Bu kadar büyük asker nakliyatının yanında o askerin kullanacağı, giyecek, yiyecek, cephane silah, araç ve malzeme nakli ihtiyacı büyük bir deniz yolu nakliyatını da vazgeçilmez kılıyordu. Ordunun başarısı için Marmara Denizi'nin kontrol altında tutulması mutlak şarttı.

Gelibolu yarımadasındaki Osmanlı Kuvvetlerinin her bakımdan ikmalini sağlayacak nakliyat için 4 yol bulunmaktaydı;

- İstanbul-Çanakkale deniz yolu,
- İstanbul – Bandırma deniz yolu ve Bandırma'dan Çanakkale'ye kara yolu
- Uzunköprü'ye kadar tren ve buradan Keşan yolu üzerinden Bolayır ve Gelibolu'ya giden yürüyüş yolu,
- Karadan Boğazın Anadolu yakasına ve oradan Rumeli yakasına aktarma yolu.[58]

Ancak Osmanlı Donanması bütün gücüyle bu nakliyat hatlarına yönelmek imkânını kullanamıyordu. Çünkü Çanakkale kara muharebeleri sırasında Osmanlı Deniz Kuvvetleri, esas olarak Karadeniz'de harekât yürütmek üzere tertiplenmişti. Kafkas cephesine personel ve mühimmat nakli ile gemilerin yakıtının Ereğli'de taşkömürü yataklarına bağlı olması ve İstanbul'un bir Rus çıkarmasına karşı korunma mecburiyeti, Karadeniz'de Donanmanın harekâtını zorunlu kılıyordu. Dolayısıyla sa-

57 S. MuradHatip, *"Çanakkale Cephesinin Lojistik Desteklenmesi ve Zorlukları ile Barbaros Zırhlısının Batırılışı, Türk Komutanların Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Beyanları"* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi tarafından "Çanakkale Muharebelerinin Komuta Kademesi ve İdaresi" konulu çalıştayı bildirisi. 5 Mayıs 2014 Pazartesi günü Troya Kültür Merkezi

58 Ayrıca bkz. (ADM.231/14.NID.PR., 1889, s.58) Baker Paşa, (Valentine Baker) (1827—1887, İngiliz asıllı asker. Birleşik Krallık, Osmanlı ve Mısır devletleri hizmetinde komutanlık yaptı.) 1878 yılında Bolayır ile Gelibolu arasındaki yolu çamur deryası olarak olarak tarif ederken, topların nakledilirken yarıya kadar çamura gömüldüğünü ve atların bunları çamurdan çıkarabilmek için çok zorlandıklarını belirtmektedir.

dece bir kısım harp gemileri ile Osmanlı Donanması Çanakkale'deki görevlerini yürütmek durumunda kalmıştır. Buna ek olarak, İstanbul-Çanakkale deniz nakliyatını devam ettirmek gibi hayati önemi olan bir görevi de üstlendi. Çeşitli kaynaklara göre 7 ila 16 tümen kadar asker ile bunların malzemesi ve destekleyici lojistik nakliyat deniz yoluyla yapılmış, Gelibolu'daki kara savunması için çok büyük katkı sağlamıştır.

> *"5. Orduya yiyecek ve malzemelerin nakli büyük zorluk gösteriyordu. En yakın istasyonu Trakya'daki Uzunköprü idi. Bu istasyon, Ordu karargâhına yaya yürüyüş ile 7 günlük mesafedeydi. O zamanlar ordunun nakliye kamyonu yoktu. Öküz arabaları, deve kolları ve mekkâre ile pek az şey taşınabiliyordu."*[59]

Aksi takdirde bu nakliyat, tek tren hattına ve bundan sonra kara bombardımanı tehdidi altındaki bozuk kara yollarına ve kağnı taşımacılığına dayanacaktı, eldeki araçların azlığı da buna katılınca, durum Çanakkale savunması için oldukça kritik bir hal alacaktı. Marmara'daki deniz nakliyatı ve bu nakliyatın korunması maksadıyla Karadeniz'deki mücadeleden tasarruf edilen 71 adet muhtelif tipteki gemi Çanakkale'deki Deniz Savaşına katılmıştır. *İstanbul-Çanakkale ikmal hattının kesilmesi, 5 nci Ordu'nun harp gücünü kritik bir duruma sokabilecekti.*

Müttefik kuvvetler tarafından da açıkça bilinen bu önemli nokta, onları denizaltılarını Marmara'ya göndererek bir denizaltı harbi yapmaya zorunlu kılmıştı.

> *"Marmara üzerinden deniz yolu ile nakliyat bir zorunlulukluydu. İngiliz ve Fransızların Marmara'ya soktukları denizaltılar engellemek istiyordu. Türkler için en büyük talih düşman denizaltılarının bu işi başaramamalarıydı yoksa 5. ordu açlıktan ölürdü."*[60]

Osmanlı Ticaret Bahriyesi, nakliyatın devam ettirilmesinde Deniz Kuvvetleri ile sıkı bir işbirliği yaptı, bu uğurda kurbanlar verdi ve sonuç üzerinde de etkili oldu. Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın, Çanakkale Muharebeleri sonunda Donanma Komutanlığı'na yolladığı takdirname, 5 nci Ordu Komutanı General Liman von Sanders'in teşekkür telgrafı, Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nin Çanakkale nakliyatının ve dolayısıyla zaferin kazanılmasında oynadığı rolü belirten belgelerdir.[61]

Denizaltı Harbi

İngiliz İmparatorluk Savunma Komitesi için Haziran 1915 tarihinde hazırlanan raporda İstanbul'dan gelen lojistik nakliyatın kesilmesinin hayatiyeti vurgulanıyor-

59 Sanders, *Türkiye'de 5 Yıl*, ss.94-95.

60 Sanders, *Türkiye'de 5 Yıl*, ss.94-95.

61 Haluk Çağlar, "Denizaltı Harbi" *Çanakkale Deniz Savaşları 1915,* İstanbul 2008, s.53.

du.[62] Harekât esnasında mayın ve denizaltı mânialarına rağmen 25 Nisan sabahından itibaren İngiliz, Avustralya ve Fransız denizaltılarının Marmara'ya geçme çabaları oldu. Bunların bir kısmı Çanakkale Boğazı sularında batırıldı, bir kısmı da teslim alındı. Ancak Marmara'ya geçmeyi başaran denizaltılar da kuvvetlerimize ve Lojistik nakliyatımıza büyük kayıplar verdirdi.[63] Alaylar, taburlar, bölükler gerek donanma gerekse Şirket-i Hayriye ve sivil ticaret gemileri ile cepheye taşındı. Hatta İngiliz denizaltı komutanlarına batırdıkları gemilerdeki boğulan her asker başına birer altın mükâfat vaat edildi. E-14 denizaltısının komutanı 5000 altın mükâfat almıştır. Çanakkale'de toprağın üstündeki gibi denizin dibinde de azımsanmayacak sayıda şehitler mevcuttur.

Denizaltı hücumları ile Çanakkale Savaşları sırasında; Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nin Toplam kaybı 21.000 ton tutarında sekiz harp gemisi, Osmanlı ticaret filosunun kaybı ise toplam 38.000 ton tutarında buharlı ve 200'den fazla yelkenli tekne olmuştu. Buna karşılık, İtilaf Devletleri 4'ü İngiliz, 3'ü Fransız ve 1'i Avustralya Bahriyesine ait toplam 5018 ton tutarında 8 denizaltı gemisi kaybetmiş ve bir Fransız denizaltı gemisi de (390ton) Türkler tarafından ele geçirilmişti.[64]Çanakkale muharebelerinin devamı süresince düşman denizaltıları aralarda kalan geçitlerden 27 defa girip çıkmışlardı.

Çanakkale Cephesinde Son Deniz Muharebeleri Ocak 1918

Birçok kaynak Gelibolu Harekâtının 9 Ocak 1916 tarihinde Seddülbahir'den son müttefik askerin geri çekilmesi ile tamamlandığını belirtmekte ise de, Çanakkale Boğazında ve önlerindeki deniz muharebeleri 28 Ocak 1918 tarihine kadar devam etti. 20 Ocak 1918'de Yavuz Sultan Selim ve Midilli zırhlıları Gökçeada'ya bir akın harekâtına girişdi. Gökçeada'da konuşlu iki İngiliz kara bombardıman gemisi monitör HMS M 28 ve HMS Raglan'ı batırdı ancak dönüşte iki gemi de İngiliz mayın mânialarına girdi ve Midilli hemen battı,[65] Yavuz Sultan Selim Çanakkale Boğazı önlerine ulaşmayı başardı ve burada karaya oturarak batmaktan kurtuldu.[66] İngiliz E-14 denizaltısı Yavuz'u batırmak için görevlendirildi ancak Yavuz İstanbul'a intikale geçti. HMS E-14 ise geri intikal seyrinde Kumkale önlerinde sahil topçusu tarafından batırıldı. Çanakkale deniz muharebelerinin batan son gemisi oldu.[67]

62 IDC, 1915, s.3.

63 RichardHall, *Submarines at War, 1914–18.* Penzance1991, s. 140

64 John O'Connell, *Submarine Operational Effectiveness in the 20th Century: Part One (1900–1939),* New York ss.76-78

65 Kraus - Dönitz *Yavuz Geliyor , Yavuz !* ss.226-227

66 Gardiner, "Conway's AlltheWorld'sFightingShips: 1906–1922", s.152.

67 UK National Archive ADM 1/8515/51 Report Loss of Submarine "E14"

Çanakkale Savaşlarında Dikkati Çeken Hususlar

Goeben ve Breslau

Almanlar, Akdeniz'deki Goeben ve Breslau zırhlılarına derhal İstanbul'a intikal emrini verdi. Bu kruvazörler Çanakkale yaklaşma sularına geldi. Bir Türk torpido botu tarafından kılavuzlanarak batıdaki mânia geçidinden geçirildi. Goeben ve Breslau'ın Çanakkale'ye gelişlerin yaygın olarak bilinenin aksine bir İngiliz takibi nedeniyle değil, Enver paşa ile Almanlar arasında yapılan görüşmeler neticesinde kararlaştırılan planlı bir hareketti.[68]

Keşif Uçuşu

Bahr-i Sefid Müsthakem Mevki Kumandanlığı Harp Ceridesi kayıtlarına göre,[69] Çanakkale Boğazı'na gönderilen üç Alman uçağından ilki 17 Mart'ta monte edilerek uçuşa hazır hale getirildi. Alman uçuş ekibinin başı olan Yüzbaşı Serno,[70] 18 Mart sabahı derhal ilk keşif uçuşuna çıktı. Deniz önyüzbaşısı Schneider gözcü olarak ona katıldı. Bu uçuş sansasyonel bir sonuç verdi. Bozcaada'ya uçmak için sabahın ilk ışıklarıyla birlikte uçağın eski Truva üzerinden tam denize açıldığı sırada, Çanakkale Boğazı'ndan büyük bir yarma yapmaya hazırlanmış bir İngiliz-Fransız deniz kuvveti, kıyının himayesinde toplanmaktaydı. Yüzbaşı Schneider, bir denizci olarak durumu derhal kavradı. İngiliz-Fransız filosunun terkibini ve gemi sayısını tamamen tespit ettikten sonra Çanakkale'ye dönüldü. Müteakiben hazırladıkları raporları derhal Müstahkem Mevki Komutanlığı'na ulaştırıldı. Bu Yenişehir gözetleme postasının verdiği raporu doğruladı. Bu iki raporla boğazın savunma tesislerine alarm verildi. İngiliz-Fransız filosu bir saat sonra boğaz girişine geldiğinde sıcak bir kabul gördü.[71]

Mayın Planları

Gerektiği takdirde Çanakkale Boğazı'nın ne şekilde mayın dökülerek kapatılacağını tespit eden planları ne gariptir ki İngiliz bahriye heyetine mensup Halifax adlı bir subay hazırlamıştı.[72] Mayın hatlarının tesisinde Halifax'ın hazırladığı mayın plan-

68 Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset,* ss.148-149. *"Türk yetkililer önce Boğaz'dan girişe karşı çıktı, ancak Osmanlı Sadrazamı bunun 6 Ağustos'ta yapılan İttifak antlaşmasına aykırı olduğunu gördü. Büyükelçi Wangenhaym gemiler rotalarını Çanakkale Boğazına çevirince daha önce imzalanan antlaşmanın sınırlarını genişletti."*

69 Gnkur. Bşk.lığı. *Birinci Dünya Harbi Hava Harekâtı (Cilt IX).* Ankara 1969, s.38.

70 Gnkur. Bşk.lığı. *Birinci Dünya Harbi Hava Harekâtı,* s.38. Anılan Yüzbaşı Başkomutanlık karagahı Hava Müşaviriydi ve 17 Mart günü Çanakkale'ye bir torpito ile gelmişti.

71 Gnkur. Bşk.lığı. *Birinci Dünya Harbi Hava Harekâtı,* s.38.

72 Fevzi Kurtoğlu, *Çanakkale ve 18 Mart 1915* İstanbul, 1935, ss.29-30.

larından istifade edildi. Ancak bu planlar üzerinde gereken değişiklikler yapılarak sürpriz etkisi ile sağlandı. Ayrıca Alman Amiral Souchon'dan önce Osmanlı Donanmasını yönlendiren Amiral Limpus'un Boğaz savunmasına yönelik tavsileri gereğince Boğazın en dar yeri olan Kilitbahir'deki rıhtıma karşı sahile doğru ateş edebilecek şekilde üç adet 18 inch'lik torpido kovanı yerleştirildi.[73] Bu harp silahları planların hazırlanmasında yardımcı olarak İngiliz subaylarının kendi filosuna karşı kullanıldı.

Çanakkale Savaşları Esnasında Devletin Gizli Örgütü Olan Teşkilat-ı Mahsusa Ajanlarının Faaliyetleri

Osmanlı Ordusunun bünyesinden çıkan Teşkilat-ı Mahsusa'nın istihbarattaki başarısı, Çanakkale'de zafere ulaştıran önemli unsurlardan birisidir.[74] Osmanlılar I. Dünya Savaşı başlamadan altı ay kadar önce özel eğitimden geçirilmiş Teşkilat-ı Mahsusa ajanları ve propagandacıları Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Mısır, Arap Eyaletleri, Orta Asya ve Hindistan'a gönderdi. Teşkilat-ı Mahsusa, zaman zaman başarılı çalışmalarda bulundu ve Selanik'teki bir elemanı İngiliz ve Fransızların Kumkale ve Seddülbahir'de yapacakları çıkarma harekâtını detaylarına kadar öğrendi. Ancak elde edilen bu istihbarat bilgisine 5 nci Ordu Komutanlığı tarafından önem verilmedi. Çıkarma harekâtı için toplanma yeri olarak Mısır seçildi. Aslında bu hareket bir hata idi. senelerce Osmanlı İmparatorluğu'nun bir vilayeti olan Mısır'da şüphesiz pek çok Türk dostu dolayısıyla Teşkilat-ı Mahsusa elemanı vardı. Mısır gazetesi her yeni gelen birliği haber olarak verdi. Çanakkale Harekâtının başarı şansı açık açık tartışılıyordu. Buralardan derlenen haberler rapor haline getirilerek İstanbul'a gönderiliyordu. General Hamilton boşu boşuna bunlarla mücadele etti. Tüm bu olaylardan sonra İngiliz gizli servisine çıkarmanın gerçekte İzmir'e yapılacağının yayılması emri verildi. Çanakkale savaşlarında istihbarat çok önemli bir yer tuttu. Bu konuda İngiliz gizli servis şeflerinden General George Aston[75] şunları dile getirmektedir;

> *"Sır saklayamamak ve süratle hareket edememek, Çanakkale'de mağlubiyetimize sebep olmuştur. Çanakkale'ye hem karadan hem de denizden aynı anda taarruz edilmesi gerektiğine inanıyordum. Böyle bir hareketin başarılı olması için iki şart vardı: gizlilik ve çabukluk."*

Denizaltı Mânia Ağları

1914 sonlarında, özellikle 13 Aralık 1914'te Mesudiye muharebe gemisinin Sarısığlar koyunda batırılmasıyla denizaltı tehlikesi kendini gösterince, o andan itibaren

73 Robert Rhodes James, *Gelibolu Harekatı,* (çev. Halûk V. Saltıkgil), İstanbul, 1965, s.21.

74 Kaya Karan, Robert Rhodes James, *Türk İstihbarat tarih,* İstanbul 2008, s.47.

75 Maj Gen Sir George (Grey) Aston, (1861-1938)

çeşitli karşı tedbirler alınmaya başlandı.[76]Denizaltı silahının hakiki özelliği ve kabiliyeti Birinci Dünya Harbi devam ederken anlaşıldı. Bundan dolayı Çanakkale'deki yapılan ilk ağlar balık ağı kuvvetinde olan hafif ağlardı. İlk ağ 18 Ocak 1915'te Karanfil burnu'ndan yaklaşık Akyarlar'a ulaşan hattın üzerinde Boğaz'ın ortasından biraz daha Anadolu'ya yakın olmak üzere 38, 39 kulaç suya döküldü. Her bir parça ağın uzunluğu 47 ile 50 m ve yüksekliği 20 m olup, her iki baştaki şamandıralık yapan rasadî kazanların arasındaki tel halatın uzunluğu 100 m'dir ve üzerinde birçok halat kamçılar vardı, bu teli geçmek isteyen denizaltıların pervanelerine sarılmak içindi. Sonra ağları hafif tutmak için üzerine birçok mantar kondu.[77] 5 Şubat 1915'te, güney kısmındaki son mayın hattının önüne iki ağ konuldu. Bunu, 7 Şubat'ta mayın hatlarının ilerisine iki ağın daha atılması izledi.[78] 11 Şubat 1915'te Rumeli yönüne iki ağ atıldı. Bir ağ mâniası anılan geçitte tesis edilebildi. Genişliği 2.000 m ve derinliği bazı yerlerde 100 m'yi bulan bu geçitte yapılan işler 4-5 millik akıntıda çok zor oldu. 30-40 m'ye sarkan ağlar, sonradan 70 m'ye kadar uzatılabildi. Buna rağmen düşman denizaltıları bazen altından bazen de ağı yırtmak suretiyle içeriye girebildi.[79] Maksada hizmet etmeyeceği kısa bir zaman sonra anlaşılan bu ağlar kaldırıldıktan sonra bir aralık Nara Geçidi'nin batırılacak gemilerle kapatılması düşünüldüyse de sakıncalı olabileceği düşünülerek bundan vazgeçildi.[80] Bu tedbirlerin sonuncusu ve en etkilisi olarak boğazın Nara geçidinde bir denizaltı engel ağı kuruldu. Nara'ya 26 Temmuz 1915'de bir ağ mâniası da konuldu. Konulan bu ağ mâniası Müttefik denizaltıları için son engeli oluşturdu. Bundan sonra Marmara Denizi'ne kadar bir tehdit bulunmamaktaydı.[81] Geçişleri önlemeyi pekiştirmek amacıyla Nara ağının Marmara tarafına Rumeli yakasından başlamak üzere Ekim 1915'te 2. bir ağ kondu. Bu engellerin korunması için de motor gambotlar ile Nara ve Boğalıya konan toplar görevlendirildi. Bu mânia ağları için denizaltılar da kendilerince bazı basit çözümler ürettiler. Bu denizaltılardan biri olan ve Marmara' da en fazla zayiat verdiren E-11, geri dönmeye karar verdiğinde, topunu yerinden çıkardı ve kulesi ile pruvası arasına tellerden bir ağ aşırma tertibatı oluşturdu ve Nara mâniasını aşarak üssüne geri dönmeyi başardı.[82] Dünya harp tarihinde mânia ağı ilk kez Çanakkale savaşlarında uygulanmıştır. Mânia tesisi; zamanında ve malzeme tedarik ederek mayın Mânialarıyla beraber yapılabilseydi Osmanlı Marmara'da bu kadar çok ticaret gemisi kaybetmezdi.

76 Nutku,*Çanakkale'nin Şanlı Tarihine Bir Bakış,*s.49.

77 Akpınar, *Binbaşı Nazmi Bey'in Günlüğüyle Çanakkale Deniz savaşları,*İstanbul 2010, s.35.

78 Gnkur.Bşk.lığı.*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Deniz Harekâtı (Cilt VIII),* s.24.

79 Saim Besbelli, "Çanakkale'de Türk Bahriyesi" *Donanma Dergisi Eki*. İstanbul 1959, s.19

80 Ahmet Özdil,, "Mayın Harbi", *Çanakkale Deniz Savaşları 1915* İstanbul2008,s.89.

81 Çağlar, "Denizaltı Harbi", s.3.

82 Nutku, *Çanakkale'nin Şanlı Tarihine Bir Bakış,*s.58.

Alman subayı Carl Muhlman şöyle demektedir:

> *"Türk tarafında Temmuz ortasında geçişin kapatılması için Nara'da 68 m derinliğe kadar inen bir torpido koruma ağı denizin altına yerleştirildiğinde, ağa karşı tam bir makine gücüyle çarpmak ve onu delmekten başka bir çare kalmamıştı. Birden çok İngiliz gemisi ağa yakalandı."*[83]

Goliath'ın Batışı

Mayıs 1915'de Kerevizdere'de tutunmuş olan düşmanın, artan Türk taarruzlarına karşı deniz top ateş desteğini sağlayan Morto koyunda demirli Goliath ve Cornvalis adlı İngiliz zırhlılarının atışları savunmamıza zor anlar yaşatıyordu. Beşinci ordu Komutanlığı'nın talebi üzerine Muavenet-i Milliye taarruzi bir harekâtla görevlendirildi. 13 Mayıs gecesi demir alan Muavenet-i Milliye, 8 mil hızla Rumeli kıyısında seyre başladı. On beş dakika sonra, iskele tarafında 600-800 metre mesafede rastladığı ağır yolla karşı rotada seyreden düşman gemileri Muavenet'i fark etmedi. Muavenet-i Milliye gece birde tam pruvasında, Eskihisarlık burnuna bordolarını verdi yatan iki muharebe gemisine yaklaştı. Torpido kovanları sancağa dirisa[84] edilmiş durumda ağır yolla seyre devam ederken, öndeki gemi Goliath ışıldakla oruç işareti vererek parola sordu. Muavenet-i Milliye gerçekten zor durumda kaldı. Gemi komutanı kıdemli Yüzbaşı Ahmet Saffet soğukkanlılığını yitirmeden ışıldakçısına aynı işareti vermesini söyledi. Aynı işareti vererek İngiliz zırhlısını tereddütte bırakan Muavenet, vakit kaybetmeyerek hemen hücuma kalktı ve saat tam 01.15'te birbiri ardına üç torpidosunu ateşledi. Bu anda mesafe 300 metre kadardı. Torpidolardan biri Goliath'ın köprüüstü hizasına, ikincisi baş baca altı hizasına ve üçüncüsü de pupa tarafına isabet etti. Kısa zamanda batan Goliath'ın, 750 kişilik mürettebatından gemi komutanı dâhil olmak üzere 570 personel hayatlarını kaybetmiştir. Muavenet-i Milliye'yi takip eden düşman kuvvetleri kara bataryalarının açtığı yoğun ateş karşısında geri dönmek zorunda kaldı.

Harekâtın büyük bir gizlilik içinde yapılmasının yanı sıra onlarca düşman gemisi arasından kayıpsız olarak geriye dönülmesi bakımından da deniz harbinin akademilerde hala örnek olarak incelenen emsalsiz bir harekâtıdır. Bu harekâtın en göze çarpan diğer bir olayı kara bataryalarıyla müşterek bir harekât gerçekleştirilmiş olmasıdır.[85]Bu geminin kısa sürede kaybı yenilmez armada üzerinde şok etkisi meydana getirdi ve bunun sonucunda Çanakkale'yi denizden donanma ile zorlama fikri ebediyen terkedildi. Muavenet-i Milliye'nin Goliath'ın batıran torpidolarının kovanları Çanakkale Deniz Müzesinde sergilenmektedir.

83 Carl Muhlman, *Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının Anıları*, İstanbul, 2003s.55.

84 Gemi topunun yatay olarak iki tarafına çevrilmesi.

85 Hatip, "Muavenet-i Milliye'nin Harekâtı" ss.110-111

Telsiz Muhaberesi Aldatması

06 Eylül 1914'te Başkomutanlık boğaz önündeki harp gemileri hakkında verilmekte olan bilgilerin, aynı zamanda telsizle Donanma Komutanlığı'na bildirilmesini istedi. Bu görevi yapmakta olan Kilitbahir yakınında Goncasuyu mevkiindeki müstahkem mevki telsizi, telsiz taşıyan karakol gemileri ile de muhabere yapmaktaydı. Harbin açılmasından sonra bu istasyonun düşmanın açık olarak çekilen telsiz mesajlarını yakalamakta gösterdiği çaba çok yararlı oldu. Goncasuyu telsiz istasyonundan iki şekilde istifade edildi. Biri muhaberenin hızlılığı, diğeri de değişik dilleri bilen bir muhabere memuru sayesinde düşman muhaberatının çalınması idi. Bu uygulama ile önemli sonuçlar alındı. Uçak atışlarında ve Queen Elizabeth'in boğaz girişinden tabyaları bombardıman etmesinde telsiz telgrafla verilen işareti yanıltılarak, düşmanın haberleşmesine engel olundu. Daha sonraki harplerde yaygın olarak kullanılan muhabere aldatması Müstahkem Mevki Komutanlığı tarafından ilk kez tatbik edildi.

Yanlış Mevkiye Çıkarma

25 Nisan günü Gelibolu yarımadasında Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerine düzenlenen geniş çaplı amfibi harekât dünya tarihinde bir ilki oluşturdu. Özellikle Arıburnu'nda çok dar bir sahil şeridine düzenlenen harekâtın bir hata sonucunda mı yoksa bilinçli olarak mı yapıldığı, halen tarihçiler tarafından üzerinde anlaşmaya varılmamış bir konudur. Türk tarafı düşmanın Kabatepe bölgesine çıkacağını öngördü ve buna göre konuşlandı. Ancak İngilizler tarafından 13 Nisan'da yapılan hava keşiflerinde Kilitbahir platosunun çok tahkim edilmiş olduğu, özellikle Kayalıtepe-Palamut-Kanlısırt bataryalarının Kabatepe bölgesini tamamıyla kontrol altında bulundurduğu görüldü. Deniz topçu ateşi yapılmadan karanlığın örtüsünden faydalanılarak saat 4.30'da başladı. O sırada Arıburnundaki gözetle mevziinde bulunan Osmanlı Yüzbaşısı tabur komutanına gemiler ve filikaları tespit etti. Tabur komutanına gemi ve filikaların yönlerinin Arıburnu sahilleri olduğun raporunu verdi. Aldığı yanıt; Eldeki İstihbarata göre çıkartma gerçekleşecekse bunun kesinlikle Kabatepe'ye yapılacağını şeklindeydi.[86]Arıburnu çıkarma harekâtı sürpriz bir şekilde gelişti ve saat 8.30'a kadar çok az bir mukavemetle karşılaşılarak 12 bin kişilik bir kuvvet sahile çıkarılabildi. Hiç beklemediği bir yerden çıkarma harekâtıyla karşılaşan Türk komuta heyeti, düşmanın bir aldatma harekâtı yapmış olabileceği düşüncesiyle uzun süre kararsız kaldı. Tüm emareler Türklerin Çıkarmayı Kabatepe'den beklediklerini gösteriyordu. Kabatepe'nin kuzey sahilinde Binbaşı İsmet'in 27. Alay'a bağlı 2. Tabur'un ihtiyatı 5. Bölük karşı taaruz amacıyla bu bölgenin yakınına yerleşti. Anzaklar bu noktaya çıkarma yapsalardı, kendilerini 5. Bölük karşısında bulacaklardı.[87] Arıburnu

86 StephenChambers, *Arıburnu Çıkarma,* (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz), İstanbul,2012 s.25

87 Edward J.Erickson, *Gelibolu Osmanlı Harekâtı*(Çev. Orhan Düz) İstanbul, 2012, ss.76-77. Sahilde konuşlanan kuvvetler arazi avantajı nedeniyle daha az kuvvetle güçlü pozisyondadır. Diğer çıkarma

bölgesinde Osmanlı Kuvvetlerinin en zayıf noktasına yapılan çıkarma harekâtının bir hata olmadığı, planlı olarak yapıldığı kıymetlendirilmektedir.

Türk Savaş Esirlerine Yapılan Muameleler

Tarihi gerçekler İngiliz, Fransızların ve Rusların Türk esirlere karşı uluslararası hukuka aykırı ve insanlıkla bağdaşmayan muameleler yaptıklarını ortaya koymaktadır.

> *"I. Dünya Savaşı, Osmanlı-İngiliz mücadelesinde karşılıklı olarak yüzbinlerce esirin verildiği bir mücadeleydi. Irak, Suriye, Filistin ve Çanakkale cephelerinde yapılan muharebelerde İngiliz ordusu, Yüz bin civarında Türk askerini esiretti. İngilizlerin aldığı esirlerden büyük bir kısmı Mısır esir kampına götürüldü ve savaş boyunca Mısır'daki kamplarda tutuldu".*[88]

8 Ocak 1919 tarihli raporda; Mısır'dan dönen Kafilelerde Trahom ve Oftalmi Prulent gibi göz hastalıklarının şiddetli bir hal aldığı görüldü.Sadece birinci Kafilede bir veya iki gözünü kayıp etmiş olanların sayısının 48, ikinci kafilede, 53,Üçüncüka filedeise59'ubulduğu,bunun dışında yüzü aşkın hastanın tedavisine başlandığı, eğer tedavi olumlu sonuçlanmazsa bunlarında kör olacağına dikkat çekiliyordu.[89]1919, 1920 ve 1921 yıllarında Türk kamuoyunu, İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı'nda esir aldıkları Türk askerlerinden Mısır'daki kamplarda bulunanların önemli bir kısmını kasten kör ettikleri iddiası epeyce meşgul etmiştir. Bu iddiaların dayandığı iki esaslı belge bulunmaktadır. Bunlardan biri, 28 Haziran 1921 tarihli meclis kararıdır. Kararda meclis başkanı olarak Mustafa Kemal Paşanın ve on bir bakanın imzaları yer almaktadır. Bu belge, meclisin, Mısır'daki esir kamplarında "15.000 esiri kasten malül bırakan İngiliz tabipleriyle, garnizon kumandan ve zabitleri hakkında siyasi takibatın başlatılması için harekete geçirilmesini kararlaştırdığına ilişkindir."[90] Heliopolis esir

yapılan bölgelerde İngiliz kuvvetleri, Seddülbahir'deki Ertuğrul Koyu "V Beach" ve Tekke Koyu "W Beach" Türk kuvvetleri karşısında amansız koşullar içinde çok büyük kayıplar verdi. Sahilde konuşlanan kuvvetler arazi avantajı nedeniyle daha az kuvvetle güçlü pozisyondadır.

88 Selçuk Ural, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar"*AU Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*,sayı: 37-38, 2006, s. 187

89 Ural, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar"s.198) ayrıca bkz. ATASE, İSH, K. 123, G.70, B.70-3.

90 Cengiz Dönmez,"I. Dünya Savaşıyla İlgili Yurt Dışındaki Türk Şehitlikleri" Akademik Bakış Cilt 7 Sayı 14 Yaz 2014 s.154. Milli Meclis'in 28 Mayıs 1337 (1921) cumartesi günü yapılan oturumunda verilen önergede; Mısır'daki kamplarda kasten kör edilen Türk esirleri hakkında *"... Mısır'da bilintizam, İngiliz'in tathirat-ı fenniye (ilaçla temizleme) bahanesiyle miktar-ı muayenininden (yeterli miktardan) fazla 'krîzol' banyosuna sokarak gözlerini kör ettikleri"* durum tespitiyle birlikte, *"15.000 vatan evlâdının üzerinde irtikab edilen (yapılan) bu cinayetin müteammit (önceden tasarlayan) failleri olan İngiliz tabipleriyle garnizon kumandan ve zabitlerinin tecrim (suçlu ilan) edilmesi……,"* isteniyordu.

kampı ile ilgili Kızılhaç heyetinin raporu da kısmen bu bilgileri doğrular niteliktedir.[91] Raporda *"...esirlerin yüzde 20'si göz hastalığı olan 'conjonctivite'e yakalanmışlar idi... kamptaki sağlık hizmetleri, İngiliz Doktor Albay Garnen ile Arsen Khoren ve Leon Samuel adındaki iki Ermeni doktor tarafından yürütülüyordu..."* denilmektedir.[92]

Çanakkale Cephesinden sonra çekilen Osmanlı askerlerinin çoğunluğu Avusturya Macaristan İmparatorluğunu savunmak üzere Galiçya ve Romanya'ya gönderildi. Osmanlı Devletinin çok asker ihtiyacı olduğu cephelerde Galiçya'daki askerlerini geri talep etmesine rağmen geri gönderilmedi. I. Dünya Savaşı'nda Türk ve Rus ordularının karşılaştığı Galiçya ve Romanya cephesi ile Kafkas cephelerinde savaş süresince karşılıklı olarak çok sayıda esir verildi. Bu savaşta Türk ordusundan Rus kuvvetlerine esir düşen askerlerin sayısı hakkında çeşitli rakamlar verilmekle birlikte bu sayı 65.000 civarındadır.[93] Bu sayıdan ancak 50.000 civarında Türk esirinin Rusya'ya sevk edilebildi kalanının savaş meydanlarında ve yollarda öldü veya öldürüldü.[94]

Çanakkale Savaşları Tarihi Eserlerin Yağmalanması

Kumkale padişah Avcı Mehmet tarafından 1660 yılında yaptırıldı. Şu anda Çanakkale Boğaz Komutanlığı Methal Liman Komutanlığı tarafından iskân edilen bölge 25 Nisan 1915'te Fransız tugayının 3 günlük işgaline uğradı.[95] Fransızlar, Kumkale tabyası kapısı üstündeki kitabeyi, Kumkale'den geri çekilirken sökerek götürdü. Şemsettin Çamoğlu kitabında tespitini aşağıdaki cümlelerle özetlemektedir.

> *"Fransızlar, Türklerden ele geçirdikleri çeşitli yerlerden birçok eserleri hatta I. Dünya Harbinde Kumkale'ye bir gösteri çıkışı yaparak geriye çekilirken beraberlerinde alıp götürdükleri Kumkale istihkâmının kapısı üstündeki (Kumkale İstihkâmı) adlı kitabeyi Paris müzelerinde görmüştüm."*[96]

91 Yalçın Özalp,"Yurt Dışındaki Türk Şehitlikleri" Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1987. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). s.8

92 Cemalettin Taşkıran, *1.Dünya Savaşı'ında Türk Esirleri.Ana Ben Ölmedim,* İstanbul, 2001, ss.121-122. Ayrıca bkz. Ural, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar"s.200.

93 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya* , DTCF Ankara 1990. ss. 278-98

94 Cemil Kutlu, *I. Dünya Savaşında Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülme Faaliyetleri* , , Atatürk Üniversitesi, AİİT Enstitüsü (yayınlanmamış Doktora tezi)1997, s.7.

95 Nutku,*Çanakkale'nin Şanlı Tarihine Bir Bakış,*s.38.ayrıca bkz. Hatip, *1770-1918 Çanakkale(Bahr-i Sefid) Boğaz Savunma Sistemi*, s.155.Çanakkale Savaşlarına sahne olan kalenin II nci Dünya Savaşı'nda tahkimatları onarıldı, savaş sonrası 4 Ekim 1949 tarihinde yapıldı tamamlanan sığınak günümüzde de kullanılabilecek 115. Topçu Alayı durumundadır. Kale'de Çanakkale Boğaz Komutanlığı Deniz Birlikleri Komutanlığına bağlı Medhal ve Liman Grup Komutanlığı 1967 yılından beri görev yapmaktadır. Bahriye ecdad yadigârı bu mekânı terk etmedi ve muhafazasını sağlamaktadır. Çanakkale girişinin bir muhafızı edasıyla Kumkale yıkıldım ama görevimi yaparım dercesine, Bahriye Şehri Çanakkale'de ülkeye hizmete devamla, bahriyelilere ev sahipliğini sürdürmektedir.

96 Şemsettin Çamoğlu, *Çanakkale Boğazı ve Savaşları,* İstanbul,1962, ss. 55-56

Seddülbahir Kalesinin kitabesi ise, Seddülbahir Kalesi'nden sökülerek İngiltere'ye götürülmek istenirken HMS Cornwallis Zırhlısı ile beraber Akdeniz'de Malta açıklarında battı. Kitabe şimdi Akdeniz'in tuzlu sularındadır.[97] Aynı şekilde İngiliz birlikleri içindeki arkeologlar da Çanakkale savaşları sırasında boş durmamışlar, kazılar yaptı, toprak altından çıkardıkları değerli eserleri İngiltere'ye yolladı.

Çanakkale Savaşlarına katılan bir Fransız Tabip subayın harp devam ederken İngiliz eşine yazdığı 1916 yılında Londra'da yayınlanan, *"Çanakkale Boğazından Sansürsüz Mektuplar"*isimli kitapta, tarihi eserlerin tahribi ve yok edilmesi eşine yazılan mektuplarda bahsediliyordu. Örneğin 15 Ağustos 1915 tarihli mektupta Seddülbahir ve Morto koyu civarında antik Elaeus yerleşkesinde yerin altında Mezar odalarının ve lahitlerin açıldığı, bir Nekropol'de pitosların çıkarıldığını eşine yazıyordu.[98]Kars civarındaki Ani şehri sultan Alparslan'ın Anadolu'da fethettiği ilk yer olmuştur. Yıllarca Türkler ve muhasımlar arasında devamlı el değiştiren bu serhat şehrinde sayısız Türk ve Ermeni eserleri inşa edilmiştir. Son olarak I. Dünya Harbinde işgale uğramış, Türk ordusu tarafından kurtarılmadan önce bütün Türk eserleri dinamitle tahrip edilmiştir. Benzer uygulama Çanakkale'nin Mondros mütarekesi sonrasında işgalinde yaşanmış, tabyalardaki yüzlerce topun tahrip edilmesinin yanında hiçbir şekilde izah edilemeyecek tarzda Gelibolu Yarımadası'ndaki Türk askerlerinin şehitlikleri yerle bir edilmiştir.[99](Kanlısırt Cemaldere, Çataldere, Maltepe şehitlik ve anıtları).[100]Maalesef aynı hata, 1950'lerde demir-çelik ihtiyacı nedeniyle onlarca topumuz ve su altındaki deniz şehitlerimizin mezarları olan batıklarımızın parçalanıp hurdacılara verilmesiyle yapılmıştır. Yok, edilmiş tarihi eserlerimizi geriye getirmek mümkün değildir. Tarihi eserleri zaman içerisinde kendi kaderlerine terk etmek en az bilinçli olarak yapılan tahribat kadar yok edicidir.[101]

Sonuç

Teknolojik ve askeri açıdan bakıldığında XX. yüzyılın başlangıcının en ölümcül silahların denendiği bir savaş oldu. Bu savaşta modern anlamda ilk defa sayılabilecek şekilde uçak, denizaltı, balon, telsiz, torpido, denizaltı mâniaağı vd. gibi harp silah ve araçları harp eden taraflarca kullanıldı. Kullanılan gelişmiş patlayıcılar ve silahlar zayiat miktarının artmasında önemli bir etmen oldu. Muharebe sadece satıh olan tek boyutlu çatışmalardan(kara ve deniz), üç boyutlu harbe döndü. Deniz ve kara muharebeleri tek boyutuna, hava ve sualtı mücadelesi de eklendi. Modern anlamda ilk amfibi harekât ve koalisyon güçleri harekâtı icra edildi.

97 Hatip, *1770-1918 Çanakkale(Bahr-i Sefid) Boğaz Savunma Sistemi*, s.155.

98 Joseph Marguerite Jean Vassal, *UncensoredLettersFromThe Dardanelleswrittento his English wifeby a French medicalofficer of Le Corpsexpéditionnaired'Orient,* Londra, 1916. ss.175-177

99 AWMM Photo Collection Summary i.d:EL27817

100 AWMM Photo Collection Summary G1826, G1939

101 S. MuradHatip,*Çanakkale Boğaz Komutanlığındaki Tarihi Eserler* İstanbul 2005

Savaşta Osmanlı tarafının denizden gelen lojistik ulaştırmamasının çok zor şartlara ve büyük kayıplara rağmen devam ettirilmesi harbin ibresini kazanmaya çevirmede büyük bir etmen oldu.

Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Harbine girişi, Çanakkale savaşı, savaş süresince takip edilen politikalar ve taktikler binlerce düğümü olan bir yumak gibiydi. Bunun ötesinde Alman İmparatorluğunun çıkarları için Türk vatanını ve canını kullanan karmaşık bir komuta yapısının altında Osmanlı ordusu savaştı. Bu kadar devasa olumsuzluklara rağmen Çanakkale savaşı zaferle sonuçlandı.

Çanakkale savaşı sadece bir askeri olay değil bir dünya olayıdır. Yenilemeyeceği düşünülen itilaf devletleri yenildi, sömürgecilerin mağlubiyeti bağımsızlık hareketlerine güç verdi, yardımsız kalan Rusya'da, çarlık rejimi çöktü ve Almanya'ya karşı büyük toprak kaybetmiş, itilaf devletlerinin hegemonyası ve milli gururları kırıldı.

Çanakkale savaşı Türklere ve tüm insanlığa, büyük asker, devlet kurucusu ve fikir adamı Mustafa Kemal Atatürk'ü armağan etmiş, mücadelesi Kurtuluş Savaşı'nın kıvılcımı olmuş ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne ulaşılmasına rehberlik etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

ATASE, İSH, K. 123, G.70, B.70-3.

AWMM Photo Collection Summary G1826

AWMM Photo Collection Summary G1939

AWMM Photo Collection Summary i.d:EL27817

BOA, Y. PRK. ASK, 115/6.

DMA MKT 733/12. (R. 8 Teşrinievvel 1308/M.20 Ekim 1892).

Mehmed Şükrü Paşa, *Boğaz savunmasına Yönelik El Yazması Notları* Aile Arşivi, 1895

UK National Archive *ADM 1/8515/51 Report Loss of Submarine "E14"*

UK National Archive ADM.231/14.NID.PR., 1889

UK National Archive ADM.NID.231-19 PR, 1891

UK National Archive IDC, 1915

UKNA MPHH 1/196 UKNA

UKNA *WO 32-9636 Dardanelles Comitte Report*

Tetkik Eserler

Akın, Himmet, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma,* Ankara 1968.

Akpınar, Nazmi, *Binbaşı Nazmi Bey'in Günlüğüyle Çanakkale Deniz Savaşları,* İstanbul 2010.

Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih 1789-1960.*

Bemis, Samuel Flagg, *ADiplomaticHistory of the United States*, Newyork 1946.

Besbelli, Saim, "Çanakkale'de Türk Bahriyesi"*Donanma Dergisi Eki*. İstanbul 1959.

Beşirli, Mehmet, II. *Abdülhamid Dönemi Osmanlı Ordusunda Kullanılan Alman Silahları (Cilt 3- Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid),* (M. M. Hülagü, Ş. Batmaz, & G. Alan, Dü) Kayseri 2011.

Broadbent, Harvey, *Gallipoli: The Fatal Shore*. Camberwell.

Burt, Ray, British Battleships 1889–1904 Naval Institute Press, 1988.

Chambers, Stephen, *Arıburnu Çıkarma,* (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz), İstanbul 2012.

Churchill, Winston S., *The World Crisis 1911-1914*, Londra, 1923.

Çağlar, Haluk, "Denizaltı Harbi" *Çanakkale Deniz Savaşları 1915,* İstanbul 2008.

Çamoğlu, Şemsettin, *Çanakkale Boğazı ve Savaşları,* İstanbul 1962.

Çanakkale Barbaros Deniz Şehitliği Giriş Kitabesi.

Dan Van Der Vat, *The Dardanelles Disaster, Winston Churchill'sGreatestFailure,* Londra 2009 ss. 108-112.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi M. 1258-1512/ (Cilt 1)*

Demirköy, Kerim, "Çanakkale Bölgesindeki Türk ve Yabancı Şehitlik, Mezarlık ve Anıtlar", *Çanakkale Deniz Savaşları 1915,* İstanbul 2008.

Dönmez, Cengiz, "I. Dünya Savaşıyla İlgili Yurt Dışındaki Türk Şehitlikleri" Akademik Bakış Cilt 7 Sayı 14 Yaz 2014.

Erickson, Edward J., *Gelibolu Osmanlı Harekâtı*(Çev. Orhan Düz) İstanbul 2012.

Gardiner, "Conway's AlltheWorld'sFightingShips: 1906–1922".

Gardiner, Robert, "Conway's AlltheWorld'sFightingShips: 1906–1922", (Gray, Randal, eds.) *Naval Institute Press*, 1984.

Gnkur. Bşk. lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri TarihiBalkan Harbi 7'nci Cilt Osmanlı Deniz Harekâtı 1912-1913*, Ankara, 1993.

Gnkur. Bşk.lığı. *Birinci Dünya Harbi Hava Harekâtı (Cilt IX).* Ankara 1969, Fevzi Kurtoğlu, *Çanakkale ve 18 Mart 1915,* İstanbul, 1935.

Gnkur. Bşk.lığı. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Deniz Harekâtı (Cilt VIII).* Ankara 1976.

Gnkur.Bşk.lığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekatı 1.,2.,3. kitapların özetlenmiş tarihi (Haziran 1914 9 Ocak 1916) (Cilt V).* Ankara 1997.

Hall, Richard, *Submarines at War, 1914–18.* Penzance 1991.

Hatip, S. Murad, *"Çanakkale Cephesinin Lojistik Desteklenmesi ve Zorlukları ile Barbaros Zırhlısının Batırılışı, Türk Komutanların Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Beyanları"* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi tarafından "Çanakkale Muharebelerinin Komuta Kademesi ve İdaresi" konulu çalıştayı bildirisi. 5 Mayıs 2014 Pazartesi günü Troya Kültür Merkezi.

Hatip, S. Murad, "Muavenet-i Milliye'nin Harekâtı Çanakkale Muharebeleri" *ATASE 75.yıl Armağanı, "* 1990.

Hatip, S. Murad, *Çanakkale Boğaz Komutanlığındaki Tarihi Eserler,* İstanbul 2005.

Hough, Richard, *Former Naval Person: Churchill andtheWars at Sea Londra,*, 1985.

http://www.thyssenkrupp.com/en/konzern/geschichte_konzern_k5.html#Krupp, 24.2.

Işın, İ. Bülent, Osmanlı bahriyesi kronolojisi: XIV-XX yüzyıl: 1299-1922 Ankara: DZ.K.K. Mrk. D. Bşk. Basımevi, 2004.

James, Robert Rhodes, *Gelibolu Harekatı,* (çev. Halûk V. Saltıkgil), İstanbul 1965.

Jonathan, King, ve Michael Bowers. *Gallipoli: UntoldStories.* Hong Kong 2005.

Joseph Marguerite Jean Vassal, *UncensoredLettersFromThe Dardanelles writtento his English wifeby a French medicalofficer of Le Corpsexpéditionnaired'Orient,* Londra, 1916.

Karan, Kaya, Robert Rhodes James, *Türk İstihbarat tarih,* İstanbul 2008, s.47.

Karpat, H. Kemal*, Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset* İstanbul 2010.

Kuran, Ercüment, "Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821" *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi,* 1988.

Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya* , DTCF Ankara 1990.

Kutlu, Cemil, *I. Dünya Savaşında Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülme Faaliyetleri* , , Atatürk Üniversitesi, AİİT Enstitüsü (yayınlanmamış Doktora tezi)1997.

Muhlman, Carl, *Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının Anıları*, İstanbul 2003.

O'Connell, John, *Submarine Operational Effectiveness in the 20th Century: Part One (1900–1939),* New York.

Oglander C. F., Aspinall, *History of the Great WarMilitary Operations Gallipoli: Vol. I* Londra 1929.

Öner, Özer, *Yavuz ve Midilli Osmanlı'nın Son Savaşı*, İstanbul 2012.

Özalp, Yalçın,"Yurt Dışındaki Türk Şehitlikleri" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1987.

Özdil, Ahmet, "Mayın Harbi", *Çanakkale Deniz Savaşları 1915,* İstanbul 2008,

Rathman, Lothar, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi,* İstanbul 2001.

Rudenno,Victor, *Gelibolu Denizden Saldırı* (çev., Dilek Cenkçiler), İstanbul 2009.

Runciman, Steven, *Kostantiniye Düştü,* İstanbul 1972.

Sanders, Liman Von, *Türkiye'de 5 Yıl*, İstanbul 1968.

Selahattin Adil, *Çanakkale Hatıralarım (Cilt 1),* İstanbul 2001.

Shaw, Stanford J., –Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (Cilt I). İstanbul 1982.

Sönmez, Bingür, "Sarıkamış Harekâtında Donanma Hareketleri 1913-1917" *Donanma Komutanlığı 3ncü Deniz Harp tarihi semineri 19-21 Nisan 2006* Gölcük/Kocaeli, 2006. ss.4/5-4/20.

Steel, Nigel - Peter Hart, *Gelibolu. Yenilginin destanı* (çev. Mehmet Harmancı) İstanbul 1997.

Şahin, Mustafa, *Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) 2010.

Taşkıran, Cemalettin, *1.Dünya Savaşı'ında Türk Esirleri.Ana Ben Ölmedim,* İstanbul 2001.

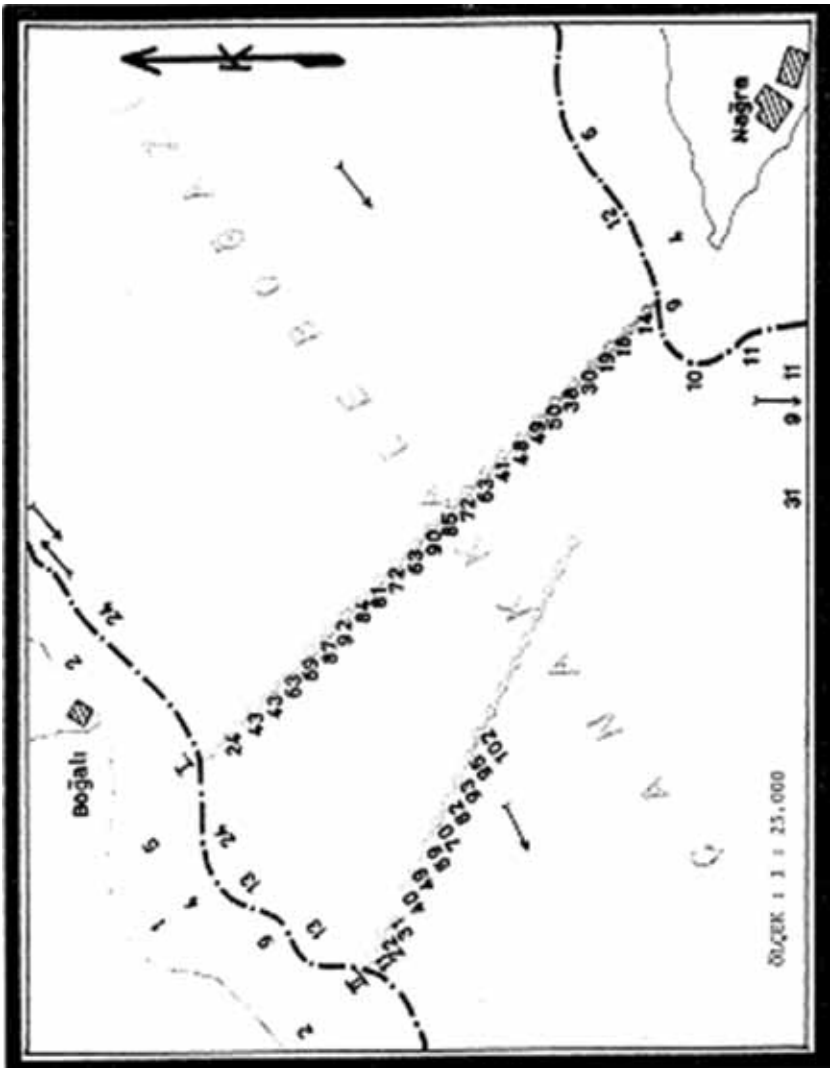
Tezel, Hayati, *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi,* İstanbul 1973.

Th. Kraus - Karl Dönitz *Yavuz Geliyor Yavuz ! * Goeben ve Breslau' nun (Yavuz ve Midilli) Deniz Seferleri* (Çev. Mustafa Haydar Cümbüş), Ankara 2007.

Tunççapa, Şakir, *Çanakkale Hatıralarım,* (Salih Murad Hatip, Dü.) Ankara 2009.

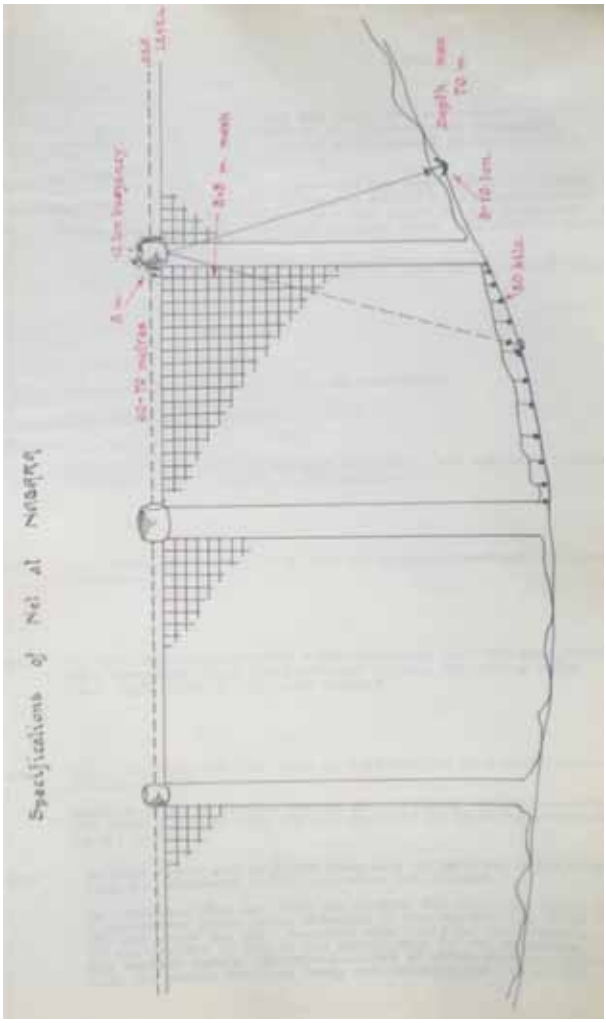
Ural, Selçuk, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar" *AU Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* sayı: 37-38, 2006.

Ekler

Şekil 1 Nara Denizaltı Ağ Mâniaları

Gnkur.Bşk.lığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekatı 1.,2.,3. kitapların özetlenmiş tarihi (Haziran 1914 9 Ocak 1916) (Cilt V).* Ankara 1997, kroki 30.

Şekil 2 İngiliz Arşivlerinden Nara-Boğalı Denizaltı Mânia Ağı Kesiti

UKNA WO 32-9636 Dardanelles Comitte Report